ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЗӘЙ МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫ
КАДЕР АВЫЛ ҖИРЛЕГЕ СОВЕТЫ

КАРАРЫ

27 декабрь 2018 ел **№ 158**

Татарстан Республикасы Зәй муниципаль районының Кадер авыл җирлеге территориясен төзекләндерү кагыйдәләрен раслау турында

«Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 06 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль закон, «Татарстан Республикасында җирле үзидарә турында» 2004 елның 28 июлендәге 45-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы нигезендә, Татарстан Республикасы Зәй муниципаль районының Кадер авыл җирлеге Уставына таянып, Татарстан Республикасы Зәй муниципаль районының Кадер авыл җирлеге Советы

КАРАР ИТТЕ:

1. Татарстан Республикасы Зәй муниципаль районының Кадер авыл җирлеге территориясен төзекләндерү кагыйдәләрен кушымта нигезендә расларга.
2. «Зәй муниципаль районының Кадер авыл җирлеге территориясендә тышкы төзекләндерү, территорияләрне санитар карап тоту, җыештыру һәм тәртип саклауны оештыру кагыйдәләре» турында 2012 елның 24 октябрендәге 76 номерлы Зәй муниципаль районының Кадер авыл җирлеге Советы карары үз көчен югалткан дип танырга.
3. Карарны Татарстан Республикасының рәсми хокукый мәгълүмат порталында (PRAVO.TATARSTAN.RU), авыл җирлегенең мәгълүмат стендларында һәм Зәй муниципаль районы рәсми сайтының «Авыл җирлекләре» бүлегендә урнаштырырга.
4. Әлеге карарның үтәлешен контрольдә тотуны үз җаваплылыгымда калдырам.

Совет рәисе **Р.М. Нуруллин**

Татарстан Республикасы Зәй муниципаль районының Кадер авыл җирлеге Советының 2018 елның 27 декабрендәге 158 номерлы карарына кушымта

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЗӘЙ МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫ КАДЕР АВЫЛ ҖИРЛЕГЕ ТЕРРИТОРИЯСЕН ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮ КАГЫЙДӘЛӘРЕ

I. Гомуми нигезләмәләр

1. Татарстан Республикасы Зәй муниципаль районы Кадер авыл җирлеге территориясен төзекләндерү кагыйдәләре (алга таба - кагыйдәләр) "Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында" 2003 елның 06 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законда каралган вәкаләтләрне тормышка ашыру кысаларында, әйләнә-тирә мохитне саклау, халыкның санитар-эпидемиологик иминлеге турында федераль закон, Россия Федерациясенең, Татарстан Республикасының башка норматив хокукый актлары һәм муниципаль норматив хокукый актлар нигезендә эшләнде.
2. Әлеге кагыйдәләр оештыру-хокукый формаларына бәйсез рәвештә барлык физик һәм юридик затлар тарафыннан үтәлергә тиеш.
3. Әлеге кагыйдәләр җирлекнең барлык территориясендә гамәлгә ашырыла һәм түбәндәге таләпләрне билгели:
- биналарны (торак йортларны да кертеп), корылмаларны һәм алар урнашкан җир участокларының фасадларын тиешенчә карап тоту;
- төзекләндерү эшләренең исемлеге һәм аларның башкарылу вакыты;
- биналарны һәм корылмаларны (алар эчендәге торакны) төзекләндерүдә милекчеләрнең катнашу тәртибен;
- җирлек территориясен төзекләндерүне оештыру (урамнарны яктырту, территорияне яшелләндерү, урам исемнәре һәм йортлар номерлары язылган күрсәткечләр кую, кече архитектура формаларын урнаштыру һәм карап тотуны кертеп).
4. Территорияләрне төзекләндерү элементларын проектлау һәм урнаштыру билгеләнгән тәртиптә расланган проект документлары нигезендә шәһәр төзелеше һәм җир законнары, махсус нормалар һәм кагыйдәләр, дәүләт стандартлары, җирдән файдалану һәм төзелеш кагыйдәләре буенча гамәлгә ашырыла.
5. Әлеге кагыйдәләр җирлек территориясендә көнкүреш һәм сәнәгать калдыкларын җыю, чыгару, ташу, үтилләштерү һәм эшкәртү буенча мөнәсәбәтләрне җайга салмый.

Төп төшенчәләр

6. Әлеге кагыйдәләрне гамәлгә ашыру максатында түбәндәге төшенчәләр кулланыла:
җирле әһәмияттәге автомобиль юлы - транспорт чаралары хәрәкәте өчен билгеләнгән һәм автомобиль юлына бүлеп бирелгән полоса чикләрендә һәм җир кишәрлекләренең өстендә яисә астында урнашкан конструктив элементлар (юл полотносы, юл өслеге h.б.) һәм аның технологик өлеше булган юл корылмалары, саклагыч юл корылмалары, ясалма юл корылмалары, җитештерү объектлары, автомобиль юлларын төзекләндерү элементларын үз эченә алган транспорт инфраструктурасы объекты;
фасадның архитектура үзенчәлекләре - бина фасадының, әйләнә-тирә мохитнең конструктив һәм эстетик сыйфатларын чагылдыра торган үзенчәлекле характеристикалар (стиль һәм композиция бөтенлеге, ритм, ярашлылык һәм пропорциональлек, визуаль кабул итү, ачык һәм ябык киңлекләр балансы);
фонсыз конструкцияләр - тышкы мәгълүмат чараларын эшләү ысулы, анда конструкция аерым хәрефләрдән, билгеләмәләрдән, билгеләрдән, декоратив элементлардан тора;

территорияне төзекләндерү - муниципаль берәмлек территориясен төзекләндерү кагыйдәләре белән билгеләнгән гражданнарның яшәү шартларын тәэмин итүгә һәм яхшыртуга, муниципаль берәмлек территориясенең санитар һәм эстетик торышын тәэмин итүгә һәм яхшыртуга юнәлдерелгән, шул исәптән гомуми файдаланудагы территорияләрне, җир кишәрлекләрен, биналарны, корылмаларны, якын-тирә территорияне карап тотуга юнәлтелгән чаралар комплексын тормышка ашыру эшчәнлеге;

вертикаль яшелләндерү - стационар һәм мобиль яшел үсентеләр урнаштыру өчен балкон, лоджия, галерея, терәк диварлар, һ.б. кертеп, биналарның һәм корылмаларның алгы өслекләрен куллану;

витрина - фасадның бер өлешен алып торучы тоташ пыяла рәвешендә пыяла уем (тәрәзә, витраж);

барлыкка килгән төзелешнең тышкы архитектурасы - җирлекнең тышкы кыяфәтен формалаштыручы биналарның һәм территорияләрнең фасадларының архитектура-сәнгать һәм шәһәр төзелеше үзенчәлекләре;

яктыртуның тышкы ысулы – еракта урнашкан мәгълүмат конструкциясен яктырту ысулы, мәгълүмат кыры аңа җибәрелгән яктылык чыганагы белән яктыртыла;

квартал эчендәге (җирле) юл - магистраль урамнардан торак йортларга һәм кварталның башка урыннарына транспорт һәм җәяүлеләр хәрәкәте өчен билгеләнгән автомобиль юлы;

төзекләндерүне торгызу - юлның бөтен киңлегенә ясалма капламны, тротуарны сыйфатлы торгызуны, бордюр ташын кире урнаштыруны, туфракның ундырышлы катламын торгызуны, газон үләннәрен һәм бозылган яшел үсентеләр утыртуны, реклама конструкцияләрен һәм төзекләндерүнең башка элементларын торгызуны үз эченә алган эшләр комплексы;

газон - махсус сайланган үләннәрдән торган, парк һәм ландшафт композициясенә фон яисә мөстәкыйль элемент булып торучы үлән катламы, шулай ук табигый үләнчел үсемлекләр;

җирлек территориясе - муниципаль берәмлек чикләрендәге территория;

мәгълүмат тапшыруның динамик ысулы - мәгълүматны электрон чыганаклардан файдаланып тапшыру ысулы һәм мәгълүмат алмашуны күздә тоткан табло;

йорт биләмәсе - ишегалды корылмалары булган индивидуаль торак йорт һәм әлеге йорт урнашкан җир кишәрлеге;

ишегалды корылмалары - җир кишәрлегендә урнашкан вакытлы ярдәмче корылмалар (базлар, күгәрчен оялары, сарайлар һ.б.);

йорт билгеләре - аншлаг (урам, мәйдан, проспект исеме язылган күрсәткеч), йорт номеры (йорт һәм корпус номеры күрсәткече), подъезд һәм фатирлар номеры күрсәткече, объектның инвалидлар өчен булуы турында символ, флаг элгечләр, истәлекле такталар, полигонометрик билге, янгын гидранты күрсәткече, грунт геодезик билгеләре күрсәткече, магистраль камералары һәм суүткәргеч челтәр кое күрсәткечләре, канализация күрсәткече, җир асты газүткәргеч корылмалары күрсәткече;

бина - капиталь төзелеш объекты, ул автоном рәвештә төзелергә, төзекләндерелергә һәм кулланылырга мөмкин булган бердәм күләмле төзелеш системасын тәшкил итә (төзелешкә бер рөхсәт нигезендә төзелгән);

яшел үсентеләр - билгеле бер территориядә агач-куак һәм үләннәр үскән урын (парклар, урманнар, аерым сакланыла торган табигать территорияләре, бульварлар, скверлар, бакчалар, газоннар, чәчәкләр, шулай ук аерым торучы агачлар һәм куаклар);

җир кишәрлеге - аны индивидуаль билгеле бер әйбер сыйфатында билгеләргә мөмкинлек бирә торган характеристикасы булган җир өслегенең бер өлеше;

җир эшләре - җирне чыгару, грунт җәю, территориянең камилләштерелгән яки грунт катламын бозып яисә юлларның һәм тротуарларның өслекләрен камилләштерү (җәю) белән бәйле эшләр;

инженерлык коммуникацияләре - инженерлык-техник тәэмин итү челтәрләре: суүткәргеч, канализация, җылылык, торба үткәргечләр, электр тапшыру линияләре, элемтә

һәм башка инженерлык корылмалары,җирлек территориясендә булганнары яисә эшләнеп ятучы башка инженерлык корылмалары;
җирлекнең тарихи территорияләре - махсус җирлек әһәмиятендәге территорияләр, аларны үзләштерү XI гасыр башыннан 1959 елга кадәр чорга туры килә, аларга карата урнаштыру өчен рөхсәт ителә һәм рөхсәт ителми торган тышкы мәгълүмат типлары һәм төрләре, шул исәптән мондый конструкцияләргә таләпләр, Россия Федерациясе халыкларының мәдәни мирас объектлары (тарих һәм мәдәният һәйкәлләре) турындагы Россия Федерациясе законнары, аларны саклау һәм алардан файдалану турындагы Россия Федерациясе законнары нигезендә билгеләнгән. Җирлекнең тарихи территорияләренең гомуми чикләре башкарма комитетның муниципаль хокукый актлары белән раслана;
түбә яшелләндерүе - аларда архитектура-ландшафт объектлары (газоннар, чәчәк түтәлләре, бакчалар, агачлар һәм куаклар белән мәйданнар һ.б.) булдыру өчен биналарның түбәләрен һәм корылмаларны файдалану;
яңгыр сулары канализациясе - өске (яңгыр, кар сулары), су сибеп юдырту һәм дренаж суларын җибәрү өчен билгеләнгән инженерлык корылмалары (улаклар, яңгыр коелары, лотоклар һәм торбалар) белән бәйле технологик комплекс;
җемелди торган яктылык - яктылык агымы характеристикаларын (төс, яктылык, керешү чираты һ.б.) алмаштыруны күздә тота торган яктылык-динамика эффекты;
тышкы яктырту - тәүлекнең караңгы вакытында юлларны, урамнарны, мәйданнарны, паркларны, скверларны, ишегалларын һәм җәяүлеләр юлларын яктырту өчен билгеләнгән элементлар җыелмасы;
барлыкка килгән төзелешнең тышкы архитектур күренешен бозу - урнаштыру чараларының тибына һәм төренә карата таләпләрне, урнаштыруга рөхсәт ителә торган һәм рөхсәт ителми торган таләпләрне, шул исәптән, җирлек барлыкка килгән төзелешнең тышкы архитектур йөзен саклау кирәклеген исәпкә алып, әлеге кагыйдәләрдә билгеләнгән тышкы күренешкә яисә мондый конструкцияләрне урнаштыру урынына таләпләрне үтәмәү;
рөхсәтсез чүплек - юридик яки физик затлар эшчәнлеге барышындарөхсәтсез калдыклар ташлау (урнаштыру) нәтиҗәсендә 50 кв. метрдан артык мәйданда барлыкка килгән күләме 30 куб. метрдан артык булган каты көнкүреш калдыклары, эре габаритлы чүп, төзелеш калдыклары ташланган урын;
стационар булмаган сәүдә объекты - вакытлыча корылмадан яисә вакытлыча конструкциядән гыйбарәт булган, инженерлык-техник тәэмин итү челтәрләренә тоташтыру (технологик тоташтыру) булуга яисә булмавына карамастан, җир кишәрлеге белән тыгыз бәйләнмәгән, шул исәптән күчмә корылмага бәйле булмаган күчмә сәүдә объекты;
яшелләндерү – үсемлек компонентларын актив кулланып, муниципаль берәмлек мохитен булдыруны тәэмин итә торган территорияне төзекләндерү һәм ландшафт булдыру элементы, шулай ук инженерлык әзерлегенең төрле төрләре буенча эшләр үткәрүгә (вертикаль планировка, тернәкләндерү, агач-кукларны кыскартып кисү һ.б.) һәм яшелләндерелгән территорияләрне төзекләндерүгә бәйле комплекслы процесс: турыдан-туры агачлар, шул исәптән эре агачлар, куаклар утырту, үләнчел газоннар, чәчәклекләр, альпинарийлар һәм рокарилар булдыру, махсуслаштырылган бакчалар төзү һ.б.лар;
гомуми файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләр - гомуми файдаланудагы территорияләрдә урнашкан скверлар, парклар, бакчалар һәм бульварлар;
чикләнгән файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләр - предприятиеләр, оешмалар, учреждениеләрнең яшелләндерелгән территорияләре;
махсус билгеләнештәге яшелләндерелгән территорияләр - санитария зоналары, су саклау зоналары, зиратларны яшелләндерү, үсентеләр питомниклары;
аеруча саклана торган табигать территорияләре - җирле үзидарә органнары карарлары белән тулысынча яки өлешчә хуҗалык куллануыннан алынган һәм алар өчен махсус саклау режимы билгеләнгән табигый комплекслар һәм объектлар урнашкан аерым

табигатьне саклау, фәнни, мәдәни, эстетик, рекреацион һәм сәламәтләндерү әһәмиятенә ия булган объектлар урнашкан җир участоклары, су өслеге һәм алар өстендәге һава;
җәмәгать транспортын көтү тукталышы - пассажирларны утырту һәм төшерү зонасы һәм пассажирларның җәмәгать транспортын көтү зонасы булган махсус җиһазландырылган мәйданчык;
пыялаланган фасад - фасадның бөтен яссылыгын яисә аның шактый өлешен алып тора торган тоташ пыяладан эшләнгән фасад;
яктыртуның ачык ысулы - яктылык чыганагының аны тарату өчен каршылыклары булмаган мәгълүмати конструкцияне яктырту ысулы;
җирлек панорамасы - җирлек территориясенең ачык тирәлектән (яр буе, мәйданы, су объектлары акваториясе, күренеш һәм күзәтү мәйданчыклары) кабул ителә торган, җирлек характеристикаларын һәм силуэтын ача торган фрагменты;
бина фасадларының колористик чишелеше паспорты (фасадларның төсләр чишелеше) - билгеләнгән тәртиптә килештерелгән һәм расланган, җирлек территориясендә урнашкан аерым бина фасадының бердәм архитектура һәм төсләр чишелешен билгели торган һәм аның тышкы бизәлешенә таләпләрне билгели торган документ;
җирлек урамнары перспективасы - алгы фронт формалаштыручы җирлек мохите фрагментын һәм барлыкка килгән композицион, стиль һәм сәнгать характеристикалары булган урамнар силуэтын визуаль кабул итү;
җәяүлеләр зоналары - тизлекле җир өсте җәмәгать транспорты тукталышлары, хезмәт күрсәтү объектлары, тарих һәм мәдәният һәйкәлләре, рекреацияләр, җәяүлеләр агымының күпләп тупланган урыннарында транзит хәрәкәт итү максатларында һәм билгеле бер характеристикаларга ия булган шәһәр территориясенең җәяүлеләр йөри торган участоклары. Җәяүлеләр зоналары эспланадаларда, җәяүлеләр урамнарында, торак пункт мәйданының җәяүле өлешләрендә формалашырга мөмкин;
йорт яны территориясе - яшелләндерү һәм төзекләндерү элементлары булган күпфатирлы йорт урнашкан җир кишәрлеге, әлеге йортка хезмәт күрсәтү, эксплуатацияләү һәм төзекләндерү өчен билгеләнгән һәм күрсәтелгән җир кишәрлегендә урнашкан башка объектлар;
якындагы территория - гомуми файдаланудагы территория, ул Татарстан Республикасы законы белән билгеләнгән тәртип нигезендә мондый җир кишәрлеге төзелгән һәм чикләре муниципаль берәмлек территориясен төзекләндерү кагыйдәләре белән билгеләнгән очракта бинага, төзелешкә, корылмага, җир кишәрлегенә тоташа;
продуктив хайваннар һәм кошлар - сөт, йон, йомырка һәм башка продуктлар алу өчен күп тапкырлар яисә даими асрала торган хайваннар һәм кошлар;
тышкы мәгълүмат чараларын (паспортны) урнаштыру проекты - Башкарма комитет карары белән расланган, ул төзекләндерү элементының тышкы күренешен һәм төгәл урынын, ә атап әйткәндә тышкы мәгълүмат чараларын билгели торган һәм аны идентификацияләү өчен кирәкле башка белешмәләрне үз эченә алган билгеләнгән рәвештәге документ;
территорияләрне санитар чистарту - билгеле бер территорияне җыештыру, каты көнкүреш һәм зур габаритлы калдыкларны чыгару һәм утилләштерү (зарарсызландыру);
яктырткыч тартма - тышкы мәгълүмат чарасын ясау ысулы, анда конструкция бердәй күләмдә яки эчке яктырткычлы берничә күләмле элементтан гыйбарәт;
авыл хуҗалыгы хайваннары - терлекчелек һәм башка авыл хуҗалыгы продукциясе җитештерү өчен файдаланыла торган хайваннар, терлекләр, кыйммәтле мехлы җәнлекләр, йорт куяннары, умарта кортлары һ. б. лар;
махсуслаштырылган оешмалар - төзелгән муниципаль контрактлар нигезендә җирлек территориясен төзекләндерү өлкәсендә эшчәнлекнең махсус төрләрен гамәлгә ашыручы төрле оештыру-хокукый формадагы юридик затлар;
территорияләрне карап тоту - биналарның, корылмаларның, кече архитектура формаларының, киртәләрнең, төзелеш мәйданчыкларының, яшел утыртмаларның, җир асты инженерлык коммуникацияләренең һәм аларның конструктив элементларының, җир

кишәрлегендә урнашкан транспорт инфраструктурасы объектларының фасадларын үз вакытында ремонтлау һәм карап тоту белән бәйле чаралар комплексы;
җирле әһәмияттәге юлларны карап тоту - юлларның, юл корылмаларының, юлларны комплекслы төзекләндерү элементларының транспорт-эксплуатация торышын тәэмин итә торган эшләр комплексы;
тышкы мәгълүматны урнаштыру чарасы (элмә такта) - мәгълүматны кулланучыларга җиткерү өчен биналарны мәгълүмати рәсмиләштерү максатларында, оешма урнашкан урында һәм (яисә) товарны, хезмәт күрсәтүләрне гамәлгә ашыру урынында билгеләнә торган мәгълүмати конструкция булып торган территорияне төзекләндерү элементы, ул "Кулланучылар хокукларын яклау турында" Федераль законның 9 статьясы нигезендә мәҗбүри булып тора, оешманың фирма атамасы (исеме), аның урнашу урыны (адресы) һәм эш режимы турында, шулай ук закон үз көченә керергә тиешле яки эшлекле әйләнешнең гадәти үз көченә куелырга тиешле мәгълүматны үз эченә алган мәгълүмат һәм ул реклама белән бәйле максатларны күздә тотмый. "Тышкы мәгълүматны урнаштыру чаралары" һәм "тышкы мәгълүмат чарасы" төшенчәләре тәңгәл;
суперграфика - визуаль кабул итүне көчәйтә торган фасадларның архитектур-сәнгати бизәлеше алымнарының берсе (рәсем, орнамент, барельеф, мозаика);
тактиль өслек - өске катлам фактурасының сизелерлек үзгәреше булган өслек;
махсус җирлек әһәмиятендәге территорияләр - җирлек территориясендә барлыкка килгән төзелешнең тышкы архитектур күренешен саклап калу максатларында урнаштыруга рөхсәт ителә торган һәм рөхсәт ителми торган тышкы мәгълүмат урнаштыру типлары һәм төрләре билгеләнә торган, шул исәптән мондый конструкцияләргә таләпләр билгеләнә торган махсус статуска һәм (яисә) югары мәдәни-рекреацион һәм социаль кыйммәткә ия булган җирлек территориясе өлешләре;
территорияләрне җыештыру – сәнәгать һәм куллану калдыкларын, башка чүп-чарны, карны җыю һәм махсус билгеләнгән урыннарга чыгару белән бәйле рәвештә халыкның уңайлы яшәешен һәм әйләнә-тирә мохитнең санитар һәм экология ягыннан чисталыгын тәэмин итә торган эшчәнлек төре;
урамнар гомуми авыл җирлекләре юллары - җирлек мохитенең эстетикасына югары таләпләр куелган гомуми файдаланудагы территорияләр;
вәкаләтле орган - үз компетенциясе чикләрендә җирлек территориясен оештыруны, координацияләүне һәм төзекләндерүне гамәлгә ашыручы башкарма комитет;
фасад - бинаның тышкы ягы (төп, ян, ишегалды);
фонлы конструкцияләр - хәрефләр, билгеләр һәм декоратив элементлар фон өслегендә урнашкан тышкы мәгълүмат чараларын әзерләү ысулы;
фриз - фасадның декоратив бизәлеше яисә горизонталь полоса рәвешендәге кузыры;
фронтон – бинаның түбәсеннән югарырак булган фасадның соңгы кат тәрәзәләренең яки чыгып торучы элементларның өске тамгасыннан фасадның өске тамгасына кадәр үлчәнә торган соңгы өлеше;
төзекләндерү объектлары элементлары – декоратив, техник, планировка, конструктив җайланмалар, яшелләндерү элементлары, төрле җиһазлар һәм бизәү элементлары, шул исәптән биналарның, корылмаларның, корылмаларның фасадлары, кече архитектура формалары, капиталь булмаган стационар булмаган корылмалар һәм корылмалар, мәгълүмат щитлары һәм территорияне төзекләндерүнең состав өлешләре буларак кулланыла торган күрсәткечләр.

II. Территорияләрне төзекләндерүгә, карап тотуга һәм җыештыруга гомуми таләпләр

7. Төзекләндерү, карап тоту һәм җыештыру җирлек территориясе һәм анда урнашкан барлык биналар (шул исәптән торак йортлар) һәм корылмаларга (алга таба - биналар, корылмалар) кагыла.

8. Гомуми файдаланудагы территорияләрне, шул исәптән урамнар, юллар, җирле әһәмияттәге автомобиль юллары, яр буе, скверлар, пляжлар, башка объектлар урнашкан җир кишәрлекләрен карап тотуны һәм җыештыруны оештыруны вәкаләтле орган үз вәкаләтләре чикләрендә гамәлгә ашыра.

9. Оештыру-хокукый формаларының нинди булуына бәйсез рәвештә, физик һәм юридик затлар үз карамакларындагы милек хокукында булган җир территориясен (алга таба - җир кишәрлекләре хокукына ия затлар), шулай ук гамәлдәге законнарда һәм әлеге Кагыйдәләрдә каралган күләмдә биналар, корылмалар территорияләрен мөстәкыйль рәвештә яисә махсус оешмаларны үз акчалары хисабына җәлеп итү юлы белән карап тотуны һәм җыюны гамәлгә ашыралар.

Әгәр бина, корылма милек хокукында яки башка төрле мәҗбүри хокукта булса, җыештырылырга тиешле территория милек хокукындагы өлешкә яки күчемсез милек объектындагы башка хокукка пропорциональ рәвештә билгеләнә.

Җир участогы территориясендә төрле затларга караган берничә бина, корылмалар булса, территорияне карап тоту һәм җыештыру чикләре якларның килешүе белән билгеләнә ала.

Килешү булмаганда, җыештырылырга тиешле территория барлык милекчеләр яки биналарның, корылмаларның хуҗалары (кулланучылары) арасында тигез өлешләрдә билгеләнә.

Физик яки юридик зат карамагында булган җир кишәрлеге билгеләнгән тәртиптә рәсмиләштерелмәгән очракта, җир кишәрлегенең куллануда булган фактта барлыкка килгән чиге буенча җыештырылырга тиеш.

Әгәр бина, корылма милек яки берничә кешедә милек хокукында яисә башка төрле хокукта, әйбер хокукында булса, фасадны карап тоту яклар килешүе белән билгеләнә ала.

Килешү булмаганда фасадны карап тоту күчемсез милек объектына милек хокукында яисә башка төрле хокукта, әйбер хокукындагы өлешкә пропорциональ рәвештә башкарыла.

10. Җирле әһәмияттәге автомобиль юлларын, тротуарларны карап тоту һәм җыештыру, тәэминатчыны (подрядчы, башкаручыны) билгеләү нәтиҗәләре буенча, әлеге эш төрләрен башкаруга муниципаль контрактлар төзегән махсуслаштырылган оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

11. Күпфатирлы йортларның йорт яны территорияләрен карап тоту һәм җыештыру күпфатирлы йортлар белән идарә итүнең кайсы да булса бер ысулына туры китереп башкарыла: торак милекчеләре ширкәте яки торак кооперативы яки башка махсуслаштырылган кулланучылар кооперативы, күпфатирлы йортта гомуми милекне карап тоту һәм ремонтлау эшләрен башкаручы затлар – әгәр бу йортта милек хокукы булучылар күпфатирлы йортлар белән турыдан-туры идарә итсәләр (алга таба - идарәче оешмалар);

12. Шәхси торак йортларның территорияләрен карап тоту һәм җыештыру бу йортларның милекчеләре (яллаучылар) тарафыннан гамәлгә ашырыла.

13. Яшелләндерү һәм төзекләндерүне карап тотуны һәм карауны түбәндәгеләр гамәлгә ашыралар:

1) бирелгән җир кишәрлеге чикләрендә - җир кишәрлегенең милекчеләре яисә башка хокук ияләре;

2) гомуми файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләр чикләрендә -тәэминатчыны (подрядчы, башкаручыны) билгеләү нәтиҗәләре буенча әлеге эшләр башкаруга муниципаль контракт төзегән вәкаләтле орган яисә оешма;

3) чикләнгән файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләр (предприятиеләр, оешмалар, учреждениеләр) һәм махсус билгеләнештәге (санитар зоналар, су саклау зоналары, зиратлар, питомниклар) чикләрендә –әлеге объектларның хуҗалары;

4) йорт яны территорияләре чикләрендә - күпфатирлы йортларда торак биналарның милекчеләре яки идарәче оешмалар;

5) җир өсте коммуникацияләренең, шул исәптән электр челтәрләре, яктырту челтәрләре, радиолинияләр сак зоналарында - күрсәтелгән коммуникацияләрнең хуҗалары;

6) җир асты коммуникацияләренең сак зоналарында (әгәр урнаштыру рөхсәт ителгән булса) – күрсәтелгән коммуникацияләрнең хуҗалары.
14. Урам һәм юллардан җир асты һәм җир өсте сулары агызу өчен билгеләнгән кюветларны, торбаларны, дренаж корылмаларын чистарту, яңгыр канализациясе коллекторларын һәм яңгыр сулары җыелу коеларын чистарту аларны эксплуатацияләүче оешмалар тарафыннан башкарыла.
15. Җәмәгать бәдрәфләрен урнаштыру һәм карап тоту тәртибе гамәлдәге законнар, санитар кагыйдәләр һәм нормалар нигезендә билгеләнә. Аларның санитар һәм техник торышы өчен аларны үз карамакларында тотучы милекчеләре, хуҗалары, арендаторлар яки махсус оешмалар җаваплы.
16. Төзекләндерү эшләрен башкаруның вакыты, тиешле санитар һәм техник торышын тәэмин итүне исәпкә алып, эшләрнең заказчысы тарафыннан билгеләнә.
17. Җирлек территориясен карап тоту һәм җыештыру чикләре физик һәм юридик затлар тарафыннан бирелгән җир кишәрлеге чикләре нигезендә билгеләнә (әгәр җир кишәрлеге билгеләнгән тәртиптә рәсмиләштерелмәгән булса, асылда, җир кишәрлегенең килеп туган чиге буенча).
18. Вәкаләтле орган җирлек территориясен, шул исәптән гомуми файдаланудагы территорияләрне, билгеләнгән вәкаләтләр чикләрендә карап тоту һәм җыештыру эшләренең үтәлешен контрольдә тота.

III. Биналар, корылмаларны һәм алар урнашкан җир кишәрлекләрен карап тоту, фасадларның тышкы күренешен һәм коймалар, юллар, шәхси торак йортлар, яңгыр канализациясе челтәрләре, яңгыр сулары һәм күзәтү коелары, су агызу корылмалары, техник элемтә чаралары, тышкы яктырту объектлары, кече архитектура формалары, стационар булмаган объектлар, төзелеш эшләре барган урыннар, җирләү урыннары, автотранспорт чараларын озак вакытлы һәм кыска вакытлы саклау урыннарын карап тоту буенча таләпләр. Җирлек территориясен бәйрәмчә бизәү

Биналарны, корылмаларны һәм алар урнашкан җир кишәрлекләрен карап тоту буенча гомуми таләпләр

19. Биналарны, корылмаларны һәм алар урнашкан җир кишәрлекләрен карап тотуны милекчеләр яки башка хокук ияләре мөстәкыйль рәвештә, я махсус оешмаларны үз акчалары хисабына җәлеп итү юлы белән гамәлгә ашыра.
20. Биналарны, корылмаларны һәм алар урнашкан җир кишәрлекләрен карап тоту түбәндәгеләрне үз эченә ала:
- биналарның, корылмаларның фасадларын карап тоту;
-җир участогын җыештыру һәм санитар-гигиеник чистарту;
- гражданнар, оешмалар һәм шәхси эшмәкәрләр эшчәнлеге нәтиҗәсендә барлыкка килгән җитештерү һәм куллану калдыкларын җыю һәм чыгару;
-җир участогында урнашкан яшелләндерү һәм төзекләндерү элементларын карап тоту.
21. Бина фасадларының, корылмаларның төзелеш өлешендә күзгә күренеп торган кимчелекләр булырга тиеш түгел. Декоратив бизәкләү һәм инженерлык элементлары тиешле эстетик халәттә тотылырга тиеш. Бина фасадына зыян килү фасадның гомуми мәйданының 1% ыннан да артык булырга тиеш түгел.

Биналарның, корылмаларның фасадларын карап тоту

22. Биналарның, корылмаларның фасадларын карап тоту түбәндәгеләрне үз эченә ала:
- конструктив элементларны һәм фасадларны, шул исәптән керү ишекләре һәм козырекларны, балкон һәм лоджия киртәләрен, кәрнизләр, канат һәм аерым баскычлар, витрина, декоратив детальләрне һәм башка конструктив элементларны үз вакытында ремонтлау һәм буяуны;

- су торбаларының, су агызу корылмаларының төзек хәлдә булуын һәм карап тотуны тәэмин итүне;
- герметизация, җөйләрне, ярыкларны төзәтүне;
- керү юлларын, янтүшәмәләрне, цоколь тәрәзәләрен һәм подвалларга керү юлларын төзекләндерү, ремонтлау һәм вакытында чистартуны;
- фасадларны, шул исәптән фасадларның элементларын, аларның торышы һәм куллану шартларына бәйле рәвештә, үз вакытында чистарту һәм юдыруны;
- тәрәзәләрне һәм витриналар, элмә такталарны һәм күрсәткечләрне вакытында юуны;
-язу, рәсемнәр, игъланнар, плакатлар һәм башка мәгълүмати-басма продукциядән, шулай ук граффитидан чистартуны.

23. Биналарның, корылмаларның, торак булмаган биналарның милекчеләре, башка хокук ияләре һәм тиешле вазыйфалар йөкләнгән башка затлар бурычлы:
- кирәк булганда фасадларны чистартырга һәм юарга;
- тәрәзәләрнең эчке һәм тышкы пыялаларын, балкон һәм лоджия ишекләрен, подъездлардагы керү ишекләренең пыялаларын химик чаралар белән чистартырга һәм юарга;
- фасадның факттагы торышын исәпкә алып, агымдагы ремонт үткәрергә, шул исәптән фасадны буярга;
- фасадның аерым элементларына (цоколь, керү юлы, баскычлар, керү ишекләре, капка, цоколь тәрәзәләре, балконнар һәм лоджияләр, су торбалары, тәрәзә култыклары һәм башка конструктив элементларга) кирәкле ремонт ясарга;
- фасадның чыгып торган конструкцияләренә җимерелү куркынычы янаган очракта саккисәтү чаралары күрергә (коймалар, сеткалар урнаштыру, элементның җимерелә торган өлешен сүтү);
- кулланылышта булмаган тышкы мәгълүматны (элмә такталарны) сүтәргә (арендалаучы яки субарендалаучы киткән һәм башка очракларда).

24. Фасадларны кулланганда рөхсәт ителми:
- биналарның һәм корылмаларның фасадлары өслегенә зыян китерү (пычрату): ярыклар булу, штукатурка коелган урыннар, кирпеч стеналар җимерелгән урыннар, тимер-бетон конструкцияләрнең буяу катламнары кубу һ.б.;
- панельләр арасындагы герметиклык бозылу;
- фасад, биналар һәм корылмаларның цоколь өлешендәге штукатурка, буяу катламы коелу, шул исәптән тәрәзә, керү юлларының төзек булмавы;
- биналарның һәм корылма фасадларының чыгып торган өлешләренә зыян килү, (пычрану): балконнар, лоджия, эркерлар, тамбурлар, кәрнизләр, козыреклар һ.б.;
- балкон, лоджия, парапетлар җимерелү (булмау, пычрану);
- бинаның, корылмаларның фасадында һәм (яки) түбәсендә, оешманың элмә такталарыннан, эш режимы турындагы табличклардан тыш, вәкаләтле орган белән килештерелгән паспортсыз тышкы мәгълүмат чаралары урнаштыру һәм алардан файдалану;
- афишалар, игъланнар, плакатлар һәм башка мәгълүмати-басма продукцияне алга таба куллану максаты белән фасадларда, тәрәзәләрдә (шул исәптән тәрәзәнең эчке ягына), пыялалы ишекләрдә (шул исәптән ишек пыяласының эчке ягына) элү һәм ябыштыру;
- милекчеләренең ризалыгыннан башка күпфатирлы йорт биналарының, корылмаларның фасадларына граффити төшерү.

25. Мөмкин:
- подъездларга кергәндә мәгълүмат стендлары урнаштыру;
- проект карары нигезендә биналар түбәсендә гомуми кулланылыштагы телевидение антенналары урнаштыру һәм кабельләр сузу.

Күрсәткеч билгеләр

26. Биналарның, корылмаларның фасадлары күрсәткеч билгеләр белән җиһазландырылырга тиеш.

27. Тарихи территорияләр чикләрендә урнашкан биналарда, корылмаларда урам исемнәре һәм номерлар күрсәткечләрендәге мәгълүмат эстетик яктан югары таләпләр куелган урам һәм юлларга чыгучы бина фасадларына Татарстан Республикасының ике дәүләт телендә урнаштырыла. Күрсәткечләр һәм номер билгеләре чиста һәм төзек хәлдә булырга тиеш. Аларның чисталыгы һәм төзеклеге өчен биналарны карап тотучы затлар җаваплы.

Керү юллары (узеллар)

28. Бина, корылмаларның керү юллары яктырту җиһазлары, козыреклар, баскычлар, инвалидлар һәм халыкның аз хәрәкәтләнүче төркемнәре өчен корылмалар (пандуслар, тотынгычлар) белән җиһазландырылырга тиеш.

Пандус шумый торган, горизонталь канаулары булмаган материалдан эшләнергә тиеш. Киртәләре булмаган очракта пандусның 75 мм биеклектәге борты һәм тотынгычлар каралырга тиеш. Бордюр пандусының авышлыгы 1: 12 булырга тиеш.

Пандус борылышлы булганда яки озынлыгы 9 метрдан күбрәк булса, һәр 9 метр саен 1,5 х 1,5 м үлчәмле горизонталь мәйданчыклар ясау тәкъдим ителә. Төшүнең ахырында урнашкан горизонталь мәйданчыкларда дренажлар җиһазлау кирәк. Горизонталь участокларны пандус башында һәм ахырында тирә-юньдәге өслекләрдән текстура һәм төс белән аерылып тора торган итеп башкарырга кирәк.

Баскычлар яки пандусның ике ягында да 800-920 мм лы стенадан 40 мм арада ясалган түгәрәк яки турыпочмаклы тотынгычлар булырга тиеш. Баскычлар киңлеге 2,5 м һәм аннан күбрәк булганда бүленгән тотынгычлар карала. Тотынгычларның озынлыгы пандус яки баскычның озынлыгыннан һәр яктан 0,3 метрдан да ким булмаган озынлыкта булырга тиеш. Кешенең кулы металл конструкцияләргә орынырга тиеш түгел.

29. Керү төркемнәрен проектлаганда, биналарның, корылмаларның фасадларын яңартканда, үзгәрткәндә рөхсәт ителми:

- идән югарылыгы гомуми файдалану территориясендә чыга торган фасадларда җир югарылыгыннан 1,2 м биеклектә булган биналарның подвалына һәм цоколь катына керү юллары төркеме урнаштыру;
- җәяүлеләр хәрәкәтенә комачаулаучы терәк элементлар (колонна, стойка һ.б.) урнаштыру;
- бинаның фасадын комплекслы исәпкә алмыйча һәм проект документлары эшләнмәгән килеш ике һәм аннан да күбрәк керү юллары төркемен урнаштыру (булганнарын исәпкә алып);
- урам-юл челтәренең тротуарлар зонасы минималь киңлектә булганда тротуарларга 0,5 метрдан якынрак итеп керү юллары элементлары (баскычлар, пандуслар, болдыр, яшелләндерү) урнаштыру;
-күпфатирлы йорт милекчеләренең ризалыгы булмаса, керү юллары төркемен урнаштыру;
-торак милекчесе ризалыгыннан башка керү юллары төркемен урнаштыру өчен кеше яшәми торган торакның балконын куллану;
- күпфатирлы йортларда урнашкан кеше яшәми торган торакта керү юллары төркемнәрен вәкаләтле орган белән килештермичә үз белдегең белән урнаштыру.

Түбә

30. Биналар, корылмалар түбәләре, су агызу системасы элементлары, төтен чыга торган урыннар һәм вентиляция системалары төзек хәлдә булырга һәм теләсә нинди һава шартларында анда яшәүчеләр һәм җәяүлеләр өчен куркыныч тудырмаска тиеш.

31. Кышкы чорда биналарның милекчеләре һәм башка хокукка ия булучылар, шулай ук күпфатирлы йортлар белән идарә итүче оешмалар тарафыннан түбәләрне кардан, боздан һәм боз сөңгеләреннән вакытында чистартып тору оештырылырга тиеш. Җәяүлеләр зоналарына чыккан якларда түбәне кардан

чистарту участокларны киртәләү һәм барлык саклык чараларын күрү юлы белән һәм бары тик тәүлекнең якты вакытында гына башкарылырга тиеш. Текә түбәдән, шулай ук яссы түбәдән кар ташлау эчке ишегалды территорияләренә башкарылырга тиеш. Түбәдән җәяүлеләр юлларына, җәмәгать транспортын көтү тукталышлары янына, юлның машиналар йөри торган өлешенә ташланган кар кичекмәстән җыештырылырга тиеш.

32. Кар, боз сөңгеләре һәм бозланган кар ташланган вакытта, түбәдә ремонт һәм башка эшләр башкарылганда агач һәм куакларның, электр линияләренең, яктырту һәм элемтә, юл билгеләре, светофорларның, юл коймаларының һәм юнәлеш күрсәткечләренең, җәмәгать транспортын көтү павильоннарының, биналарның декоратив бизәлешенең һәм инженерлык элементларының сакланышын тәэмин итү чаралары күрелергә тиеш. Күрсәтелгән элементлар зыян күргән очракта, алар түбәне чистарткан һәм зыян китергән зат хисабына торгызылырга тиеш.
33. Биналарның, корылмаларның түбәләрендә җәяүлеләргә һәм җәяүлеләр зоналарына аккан су турыдан-туры әләгә алмый торган су үткәргечләр булырга тиеш. Су агызучы җайланмалар өзек булмаска һәм җыелган су күләмен үткәрә алырлык булырга тиеш. Бинаның җәяүлеләр зонасы ягына чыга торган су агызу җайланмалары җәяүлеләр сукмакларыннан читкә чыгарга тиеш.
34. Рөхсәт ителми:
- биналар, корылмаларның түбәләрендә төзелеш материаллары, ремонт калдыклары, файдаланылмый торган башка предметлар (көрәкләр, кыргычлар, ломнар) урнаштыру;
- биналар түбәсендәге боз, кар һәм чүп-чарны су торбалары бүрәнкәсенә ташлау.

Җир кишәрлекләрен карап тоту

35. Җир кишәрлекләре территорияләрен карап тоту түбәндәгеләрне үз эченә ала:
- чүп-чардан, яфраклардан, кар һәм боздан чистарту;
- юлларның, күперләрнең, урамнарның, тротуарларның, җәяүлеләр территорияләрен бозлавыкка каршы материаллар белән эшкәртү;
- кар көрәү һәм себерү;
- җыелган кар һәм бозны чыгару;
- контейнер мәйданчыкларын, калдыкларның барлык төрләре өчен контейнерлар, чүп-чар өчен урналар, эскәмияләр, кече архитектура формаларын һәм башкаларны чистарту һәм техник яктан төзек хәлдә тоту;
- чүп-чар кабул итү камераларын, контейнерлар (бункерлар) һәм контейнер мәйданчыкларын җыештыру, юу һәм дезинфекцияләү;
- яңгыр һәм кар суларын читкә чыгару;
-каты көнкүреш, зур габаритлы һәм башка калдыкларны җыю һәм чыгару;
- тузаннан арындыру һәм һава чистарту өчен территориягә су сибү;
- яшел үсентеләрнең сакланышын тәэмин итү, аларны карап тору; территорияләрдә гражданнар тормышы һәм сәламәтлеге, физик һәм юридик затлар милке өчен куркыныч булган коры-сары һәм яшел үсентеләрне вакытында кисү, Сосновский балтырганын юк итү, булдырмау буенча кешегә зыян салмастай чаралар күрү (химик, механик һәм башкалар).
Сосновский балтырганын юк итү буенча чаралар аңа чәчәк ата башлаганчы гербицидлар һәм (яки) арборицидлар сиптерү, чабу, үсү урыннарын казу, корыганнарын юкка чыгару, тамырын казып чыгару, туфракны эшкәртеп, күпьеллык үлән чәчү юлы белән үткәрелә;
- коммуналь объектлар, инженерлык коммуникацияләре (корылмалар), юллар, тимер юллар, күперләр, җәяүлеләр кичүе, реставрация, археологик һәм башка җир эшләре алып барылганнан соң бозылган элементларны яңадан торгызу;
- күзәтү һәм яңгыр сулары коеларын (яңгыр канализациясен), җир асты коммуникацияләре коеларын (корылмаларын) гамәлдәге дәүләт стандартлары таләпләре нигезендә карап тоту;
- җир кишәрлекләре киртәләрен карап тоту, шул исәптән анда урнашкан җимерелгән (сүтелгән) биналарның, корылмаларның территориягә чит затлар үтеп кереп рөхсәтсез урыннарда чүп-чар ташлау мөмкинлеге бирми торган коймаларын карап тоту, шулай ук аларны пычрактан, кардан һәм мәгълүмати-басма продукциядән вакытында чистартуны тәэмин итү.

Юлларны карап тоту

36. Юлларны карап тотуны тәэмин итүчене (подрядчы, башкаручы) билгеләү нәтиҗәләре буенча әлеге эш төрләрен үткәрүгә муниципаль контрактлар төзегән оешмалар башкара.

37. Юл территорияләрен карап тоту түбәндәгеләрне үз эченә ала:
- юлларны, тротуарларны, ясалма юл корылмаларын, квартал эчендәге юлларны ремонтлау;
- тротуарлардан (җәяүлеләр зоналарыннан, сукмаклардан), автомобиль йөрү өлешеннән, ясалма юл корылмаларыннан пычрак, чүп-чар, кар һәм бозны чыгару, җыештыру;
- юл катламнарын юу һәм су сибү;
- газон һәм яшел үсентеләрне карау;
- җәмәгать һәм тимер юл транспортының элемтә челтәрен һәм тышкы яктырту баганаларын ремонтлау;
-кече архитектура формаларын ремонтлау һәм буяу;
- күзәтү һәм яңгыр сулары коеларын, канауларны һәм ясалма юл корылмалары составына керүче ачык лотларны урнаштыру, ремонтлау һәм чистарту;
- коймалар, турникетлар, кече архитектура формаларының киртәләрен урнаштыру, ремонтлау һәм ел саен буяу.
38. Юл катламнарын саклау максатларында рөхсәт ителми:
- йөкне сөйрәп ташу;
- төяү-бушату эшләре вакытында рельслар, бүрәнәләр, тимер балкалар, торбалар, кирпеч, башка авыр предметлар ташлау һәм саклау;
- машиналар йөри торган юлга һәм тротуарларга төзелеш материаллары һәм төзелеш калдыклары ташлау.
39. Юлларны төзекләндерүнең аерым элементларына таләпләр:
- җәяүлеләр юлындагы юнәлеш бирүче металл коймаларны һәм тротуар баганаларын сезонлы буяу ел саен кышкы сезон тәмамланганнан соң, төзекләндерү айлыгы үткәрү чорында гамәлгә ашырыла. Буяр алдыннан коймалар ремонтланырга, пычрактан чистартылырга тиеш;
-барлык юл тамгасы заказчы тарафыннан билгеләнгән вакыт һәм чират тәртибендә юл тамгасы төшерү өчен расланган паспортлар (схемалар) нигезендә үтәлергә тиеш;
- юллар тамгасы таләп ителә торган төс һәм яктылык-техник характеристикаларына, эләктерү коэффициентына җавап бирергә, эксплуатацияләү чорында бөтен мәйдан буенча сакланырга тиеш;
- юл билгеләрен ныгыту конструкцияләре һәм системалары күрү шартларына һәм монтажлау мөмкинлекләренә карап сайлап алына;
- юл билгеләре төзек хәлдә булырга, вакытында чистартылырга һәм юылырга тиеш.
Вакытлыча куелган юл билгеләре аны куюны таләп иткән сәбәпләр бетерелгәннән соң бер тәүлек эчендә алына;
- визуаль-коммуникацион система элементлары: транспорт һәм җәяүлеләр хәрәкәтенең юнәлешләрен күрсәтү билгеләре, җирлекнең планировка-структур элементлары күрсәткечләре юлларда һәм транспорт юллары чатында аларга таба хәрәкәт юнәлешләрен күрсәтү өчен билгеләнә.

Шәхси торак йортларны карап тоту һәм территорияне төзекләндерү

40. Индивидуаль торак йортлар милекчеләре (яисә) яллаучылар (алга таба - торак йортлар хуҗалары), әгәр закон яки килешү белән башкасы каралмаган булса, түбәндәгеләрне гамәлгә ашыралар:
- торак йортларның фасадларының, коймаларның (коймаларнын) тиешенчә торышы, шулай ук йорт биләмәләре чикләрендә башка корылмаларның торышы, аларны ремонтлауның һәм буяуның вакытында башкарылуын;
- торак йортта урнаштырылган номер билгесе;
- йорт биләмәсе территориясен тәртиптә тоту һәм тиешле санитар халәттә тотуны тәэмин итү;
-йорт биләмәләре чикләрендә яшел утыртмаларны тәртиптә тоту, куакларны һәм агачларны санитар кисеп тору, газүткәргечләрнең, кабельле һәм һава линияләренең һәм башка инженерлык челтәрләренең сак зонасында агачлар утыртуны булдырмау;

- су аксын өчен канауны һәм торбаларны чистарту, язгы чорда кар сулары агып китүне тәэмин итү;
- үзәкләштерелгән канализация, юынтык сулар чокыры, бәдрәф булмаганда, бирелгән җир участогы чикләрендәге җиһазларны санитар нормаларга туры китереп, даими рәвештә чистартып, дезинфекцияләп тору;
- махсус мәйданчыкларда урнаштырылган каты һәм эре габаритлы калдыкларны контейнерларга туплау;
- билгеләнгән тәртип нигезендә каты көнкүреш һәм зур габаритлы калдыкларны үз вакытында җыю һәм чыгару.
41. Шәхси торак төзелеше территориясендә рөхсәт ителми:
- "чүп үләннәре үстермәскә", яфрак, теләсә нинди төрдәге калдыкларны һәм чүп-чарны йорт яны территорияләрендә һәм аннан читтә яндыру;
- "йорт яны" территориясен теләсә нинди калдыклар белән чүпләү;
- йорт биләмәләре чикләреннән читтә киртәләр урнаштыру;
- яфрак, теләсә нинди төрдәге калдыкларны һәм чүп-чарны йорт яны территорияләрендә һәм аннан читтә яндыру;
- күмер, тартма, утын, эре габаритлы калдыклар, төзелеш материалларын йорт биләмәләреннән читтә оеп кую;
- йорт биләмәләреннән читтә ишегалды корылмалары төзү, чүп-чар чокырлары ясау;
- урам юлларында территориягә керүне кыенлаштыра торган яисә махсус транспорт һәм җыештыру техникасы үтеп керүне тоткарлый торган киртәләр урнаштыру;
- территорияне төзекләндерү элементларын җимерү һәм бозу, сулыкларны чүпләү;
- йорт биләмәләреннән читтә сүтелгән (төзек булмаган) транспорт чараларын саклау;
- әйләнә-тирәне теләсә нинди калдыклар белән чүпләү;
- юынтык сулар чокыры ясау, сыек нәҗес түгү, җитештерү һәм куллану калдыкларын машиналар йөри торган җиргә чыгару.
Җир кишәрлеге хуҗасы тарафыннан хуҗалык корылмалары төзелгән очракта, янәшәдәге территориядә төзелеш материалларын вакытлыча өеп кую (6 айга кадәр) рөхсәт ителә. Шул ук вакытта автотранспорт йөрү мөмкинлеге тәэмин ителергә тиеш.

Яңгыр сулары канализация челтәрләре, күзәтү һәм яңгыр сулары коесы, су агызу корылмаларын карап тоту

42. Күзәтү һәм яңгыр сулары коесы, җир асты коммуникацияләре коелары, люклар (рәшәткәләр) ябык булырга һәм транспорт һәм җәяүлеләрнең куркынычсыз хәрәкәтен тәэмин итәрлек төзек хәлдә булырга тиеш.
43. Күзәтү һәм яңгыр сулары коесын карап тору, чистарту, төзек хәлдә тотуны гамәлдәге дәүләт стандартлары буенча аларның милекчеләре башкара.
44. Җирлектә яңгыр канализациясенең магистраль һәм квартал эчендәге челтәрләрен карап тоту һәм эксплуатацияләү авыл җирлеге бюджетында каралган акчалар чикләрендә махсуслаштырылган оешмалар белән төзелгән килешүләр нигезендә гамәлгә ашырыла.
Яңгыр канализациясенең ведомство челтәрләрен карап тоту һәм эксплуатацияләү тиешле оешмалар хисабына башкарыла.
Хуҗасыз инженерлык коммуникацияләре һәм күзәтү коелары юлларны карап тотуны гамәлгә ашыручы махсус оешмалар тарафыннан тиешенчә куркынычсыз хәлдә сакланырга тиеш.
45. Яңгыр сулары канализациясе коллекторларының сакланышы максатыннан, коллектор күчәреннән һәр якка 2 м ераклыкта сак зонасы урнаштырыла.
46. Тиешле документлар рәсмиләштерелмәгән, эксплуатацияләүче оешма белән язмача килешү булмаган очракта, яңгыр сулары канализациясе коллекторларының сак зонасы чикләрендә гамәлдәге законда билгеләнгән
очракларда рөхсәт ителми:
- җир эшләре башкару;
- яңгыр сулары канализациясе челтәрләрен зарарлау, су кабул итү люкларын томалау яки җимерү;

- сәүдә, хуҗалык һәм көнкүреш корылмалары төзү, урнаштыру;
- сәнәгать, көнкүреш калдыкларын, чүп-чар һәм башка материалларны ташлау.

47. Канализация, яңгыр сулары җайланмалары, системалары, челтәрләре һәм корылмалар төзек булмау сәбәпле урамнарны, биналарны, корылмаларны су бастыру, шулай ук газоннарга, тротуарларга, урамнарга һәм ишегалды территорияләренә су агызу рәхсәт ителми.

48. Авыл җирлеге территориясендә су йоту коелары һәм парга әйләндерү мәйданчыклары урнаштыру рөхсәт ителми.

49. Яңгыр суларын кабул итү коеларының рәшәткәләре даими чиста хәлдә булырга тиеш. Рәшәткәләр һәм коеларны чүпләү, су бастыру рөхсәт ителми. Яңгыр сулары канализациясен һәм яңгыр коеларын профилактик тикшерү һәм аларны чистарту елына ике тапкырдан да ким башкарылмаска тиеш. Күзәтү һәм яңгыр коеларын чистартканнан соң чыккан калдыклар тиз арада читкә чыгарылырга тиеш.

50. Карау коеларының люклары машиналар йөрү юллары, тротуарлар, җәяүлеләр һәм велосипед юллары, яшел зоналар белән бер биеклектә булырга тиеш.

Машиналар йөрү өлешендә, тротуарлар, җәяүлеләр һәм велосипед юллары, яшел зоналар белән коелар биеклеге аермасы 2 см.дан артык, яңгыр сулары җыя торган коеларныкы 3 см дан артык булу рөхсәт ителә.

51. Япкычлары яки рәшәткәләре җимерелгән яки юкка чыккан коелар булган очракта, алар кичекмәстән челтәрдән файдаланучы оешма тарафыннан алдан кисәтүче билгеләр белән билгеләнергә һәм билгеләнгән вакытка алыштырылырга тиеш.

52. Инженерлык челтәрләрендә планлы эшләр вакытында канализация сулары канализация челтәренең якындагы коесына, су һәм җылылык челтәрләреннән яңгыр сулары канализациясенә (булган очракта) чыгарыла. Суны юлга чыгару тыела.

Су агу нәтиҗәләрен бетерү зыян күргән инженерлык челтәрләренең хуҗалары хисабына башкарыла.

53. Яңгыр сулары канализациясе челтәрләренең техник торышы (шул исәптән люкларны, рәшәткәләрне вакытында ябу) өчен җаваплылык эксплуатациячe оешмаларга йөкләнә.

Техник элемтә чараларын карап тоту

54. Биналарны инженер-техник тәэмин итү өчен билгеләнгән кабельле элемтә, телевидение, радио, интернет һәм башка шундый челтәрләрне урнаштыру җир асты юлы белән башкарыла (траншеяларда, каналларда,
тоннельләрдә).

55. Биналарга тышкы коммуникацияләрне башка ысул белән (һава, җир өсте) урнаштыру, эксплуатацияләүче оешмаларның тиешле техник шартларын үтәү шарты белән, аларны җир астыннан урнаштыру мөмкинлеге булмаган очракта гына рөхсәт ителә.

56. Асылмалы элемтә линияләрен һәм һава-кабель күчешләрен беркетү сыйфатында түбәндәгеләрне файдаланырга ярамый:

- автомобиль юлларын төзекләндерү элементлары: юл киртәләре, светофорлар, юл билгеләре урнаштыру өчен билгеләнгән элементлар һәм конструкцияләр;
- фасадлар, түбәләр, бина стеналары (төтен чыга торган урыннар, вентиляция, телевидение һәм радионы күмәк кабул итү системасы антенналары, фронтоннар, козыреклар, ишекләр, тәрәзәләр).

57. Рөхсәт ителми:

- бер бинадан икенчесенә һава юлы белән элемтә кабельләре сузганда юлларны кисү;
- бүлгеч муфта шкафыннан тыш кабель запасларын урнаштыру;

58. Милекчеләр (хуҗалары) техник элемтә чараларын (кабельләр, кабельләрне беркетү элементлары, бүлү һәм муфта шкафлары һәм башкалар), шулай ук алар ярдәмендә тоташтырыла торган техник җайланмаларны (изоляция тышчасы булмау, буялмаган булу, коррозия һәм/яки механик житешсезлекләр булу, чыбыклар асылынып тору һәм/яки яктырту баганаларына һәм электр тапшыру линияләренә урап кую) тиешле хәлдә тотарга тиеш.

Тышкы яктырту объектларын (чараларын) карап тоту

59. Тышкы яктырту элементларына яктырткычлар, кронштейннар, терәкләр, чыбыклар, кабельләр, тукландыру чыганаклары (шул исәптән җыю, тукландыру пунктлары, идарә итү тартмалары) керә.
60. Урамнар, юллар, тротуарлар, торак кварталлар, ишегаллары, предприятиеләр, учреждениеләр, оешмалар территорияләре, шулай ук аншлаглар һәм җәмәгать һәм торак биналарының номер билгеләре, юл билгеләре һәм күрсәткечләр, җирлек мәгълүмат элементлары һәм витриналар тәүлекнең караңгы вакытында яктыртылырга тиеш.
61. Биналарның һәм корылмаларның милекчеләре, төрле милек формасына карамастан, проект буенча биналарның һәм корылмаларның архитектур-сәнгати яктыртылуын һәм яктыткычларның эшләвен тәэмин итәргә тиеш.
62. Төп мәйданнарда, магистральләрдә һәм урамнарда, транспорт тоннельләрендә янмый торган яктырткычлар саны 3% тан артмаска, башка җирлек территорияләрендә (район әһәмиятендәге урамнар, ишегалды территорияләре) - 5% тан, җир асты җәяүлеләр кичүләрендә төнлә һәм көндезге режимнарда 10% тан артмаска тиеш (10 яктырткычның 1 се кабызылмаска мөмкин).
63. Сафтан чыккан терекөмешле газ лампалары бу максатлар өчен махсус билгеләнгән биналарда сакланырга һәм утилләштерү өчен махсус предприятиеләргә җибәрелергә тиеш. Әлеге төр лампаларны җирлек чүплекләренә ташларга, чүп-чар эшкәртү заводларына чыгарырга ярамый.
64. Тышкы яктырту җайланмаларының металл баганалары, кронштейн һәм башка элементлары чиста, кәкрәймәгән булырга, коррозия чыганаклары булмаска һәм милекчеләр тарафыннан кирәк саен буялырга (өч елга бер мәртәбәдән дә ким түгел), төзек хәлдә тотылырга тиеш.
65. Тышкы яктыртуның бердәм системасына тоташтырылган юл, урам һәм йорт яны яктырткычларын карап тотуны һәм ремонтлауны тәэмин итүче (подрядчы, башкаручы) билгеләү нәтиҗәләре буенча әлеге эш төрләрен үткәрүгә муниципаль контракт төзегән вәкаләтле орган яки оешма башкара.
Торак йортларның файдалануга тапшыру бүлү җайланмаларына тоташтырылган йорт яны утларын карап тотуны һәм ремонтлауны идарәче оешмалар башкара.
66. Тышкы яктырту баганалары, җәмәгать (тимер юл) транспортының элемтә челтәре баганалары, саклагыч, бүлү киртәләре, юл корылмалары һәм җиһаз элементлары буялырга, язулардан һәм теләсә кайсы мәгълүмати-басма продукциядән чистартылырга, төзек хәлдә һәм чиста булырга тиеш.
67. Тышкы яктырту баганаларын, җәмәгать (тимер юл) транспортының элемтә челтәре баганасын алыштырганда бу конструкцияләр сүтелергә һәм челтәр хуҗалары тарафыннан өч тәүлек эчендә чыгарылырга тиеш.
Җимерелгән тышкы яктырту баганалары милекче тарафыннан мондый ихтыяҗ (сүтү) булган вакыттан соң 1 тәүлек эчендә чыгарыла.
68. Җәмәгать (тимер юл) транспортының элемтә баганаларында һәм терәкләрендә урнаштырылган барлык элементларның һәм объектларның төзек һәм имин торышы һәм төзек тышкы күренеше өчен әлеге терәкнең милекчесе җавап бирә.
69. Үткәргечләрнең, терәкләрнең, изоляторларның элементлары зыян күргән очракта тышкы яктырту җайланмаларын файдалану рөхсәт ителми.
Электр чыбыклары өзелү белән бәйле тышкы яктырту җайланмалары эшендәге кимчелекләр ачыкланганнан соң кичекмәстән бетерелергә тиеш.
70. Челтәрләргә үткәргечләрне һәм кабельләрне үз белдегең белән һәм тышкы яктырту җайланмалары белән тоташтыру рөхсәт ителми.
71. Тышкы яктырту объектлары яки тышкы яктырту чаралары белән җиһазландырылган объектларның милекчеләре (хуҗалары), шулай ук тышкы яктырту объектларына (чараларына) хезмәт күрсәтүче оешмаларның бурычлары:
- урамнарны, юлларны тиешенчә яктыртуны, баганаларның һәм яктырткычларның, яктырту җайланмаларының сыйфатын күзәтеп тору, бозылган яки зыян күргән очракта вакытында ремонт ясау;

- билгеләнгән тәртип нигезендә яктырткычларны кабызуны һәм сүндерүне күзәтү;
- тышкы яктырту чараларын урнаштыру һәм эксплуатацияләү кагыйдәләрен үтәү;
- яктырту фонарьларын вакытында алмаштыру.

Кече архитектура формаларын карап тоту

72. Кече архитектура формаларына монументаль-декоратив бизәү элементлары, мобиль һәм вертикаль яшелләндерү җайланмалары, су җайланмалары, муниципаль җиһазлар, җирлек территориясендәге коммуналь-көнкүреш һәм техник җиһазлар керә.

73. Кече архитектура формаларын карап тоту бирелгән җир участоклары чикләрендә, гомуми файдалану территорияләрендә тәэмин итүче (подрядчы, башкаручы) билгеләү нәтиҗәләре буенча әлеге эш төрләрен башкаруга муниципаль контракт (килешү) төзегән оешма белән контракт (килешү) нигезендә җир кишәрлекләре хокукына ия булучылар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

74. Кече архитектура формалары милекчеләренең бурычлары:
- кече архитектура формаларын чиста һәм төзек хәлдә тоту;
- язгы чорда кече архитектура формаларын план нигезендә карап чыгарга, аларны иске буяудан, күгәректән арындырырга, шулай ук ватылган элементларны алыштырырга;
- кышкы чорда кече архитектура формаларын, шулай ук аларга якын килү юлларын кар һәм боздан чистарту;
-тигез өслекле комлыкларны төзекләндерү, комлыкларда елга бер тапкыр комны алыштыру;
-балалар, спорт, хуҗалык мәйданчыклары һәм ял мәйданчыклары җиһазларының ныклыгы, ышанычлылыгы һәм иминлегенең тиешле таләпләргә туры килүен күзәтеп тору;
- фонтаннар эшләгән чорда су өслеген чүп-чардан көн саен чистартып торырга.

75. Рөхсәт ителми:
- кече архитектура формаларыннан тиеш булмаганча файдалану (өлкәннәрнең балалар өчен уен мәйданчыкларында ял итүе, спорт мәйданчыкларында кием киптерү һәм башкалар;
-теләсә нинди мәгълүмати-басма продукцияне кече архитектура формаларына ябыштыру;
-кече архитектура формалары һәм аларның конструктив элементларын җимерү һәм зыян китерү;
- фонтаннарда коену.

Стационар булмаган объектларны карап тору

76. Стационар булмаган объектларны урнаштыру муниципаль хокукый акт белән билгеләнгән тәртиптә мондый объектларны урнаштыру схемасы нигезендә гамәлгә ашырыла.

77. Җир кишәрлеген арендалау килешүе срогы чыккач стационар булмаган объект арендатор тарафыннан сүтелергә, ә җир участогы бушап, беренчел халәткә китерелгән булырга тиеш.

78. Стационар булмаган объектларның хуҗалары булган юридик һәм физик затларның бурычлары:
- стационар булмаган объектларны ремонтлау һәм буяу. Ремонт, проект документациясе белән билгеләнгән тәртиптә, объектның тышкы кыяфәтен саклап һәм төс үзенчәлекләрен исәпкә алып башкарылырга тиеш;
- стационар булмаган объектлар янында урналар урнаштыру, чүп савытларын кирәк булганда буяу һәм чистарту (елга бер мәртәбәдән дә ким түгел).

79. Рөхсәт ителми:
- стационар булмаган объектларга янкорма, козыреклар һәм проектлар белән каралмаган башка корылмалар төзү;
- стационар булмаган объектларянына сәүдә-суыткыч җиһазларын кую;
- стационар булмаган объектларда һәм аларның түбәләрендә товарлар, детальләр, көнкүреш һәм җитештерү характерындагы башка предметлар саклау, шулай ук стационар булмаган объектларны склад максатларында
файдалану.

Төзелеш эшләре башкару урыннарын карап тоту

80. Төзелеш барган мәйданнарны карап тоту, төзү һәм ремонт эшләре тәмамланганнан төзекләндерү төзүче оешмага йөкләнә.
Эше бетмәгән төзелеш объектлары төзелеш өчен челтәрләр белән әйләндереп алынган булырга тиеш.
81. Төзелеш башланганчы, шулай ук төзелеш яисә ремонт эшләре барганда түбәндәгеләрне эшләргә кирәк:
- Башкарма комитетның хокукый актлары таләпләре нигезендә төзелеш мәйданчыгы территориясенең бөтен периметры буенча типлаштырылган коймалар урнаштыру;
- төзелеш мәйданчыгы коймасының гомуми тотрыклылыгын, ныклыгын, ышанычлылыгын, эксплуатацияләү вакытында куркынычсызлыгын тәэмин итү;
- төзелеш мәйданчыгы коймасының техник торышын, аның чисталыгын тикшереп тору, пычрактан, кардан, боздан, мәгълүмати-басма продукциядән һәм граффитидан вакытында чистартып тору;
- төзелеш объектының гамәлдәге төзелеш нормалары һәм кагыйдәләре таләпләренә җавап бирә торган мәгълүмат щитын төзелеш мәйданчыгы территориясенә кергәндә урнаштыру һәм аны тиешле хәлдә тоту;
- төзелеш мәйданчыгы периметры буенча тышкы яктыртуны тәэмин итү;
-төзелеш мәйданчыгында керү юлларын, урамнарның машиналар йөри торган өлешенә пычратмас һәм чүп чыгармас өчен транспорт чараларының тәгәрмәчләрен чистарту яки юу пунктлары җиһазлау;
- төзелеш мәйданчыгы территориясендә каты көнкүреш, зур габаритлы һәм төзелеш калдыклары җыю өчен контейнерлар һәм (яки) бункерлар булуны тәэмин итү;
- төзелеш мәйданчыгыннан каты көнкүреш, зур габаритлы һәм төзелеш калдыкларын билгеләнгән тәртиптә чыгаруны оештыруны тәэмин итү;
- төзелеш мәйданчыгы территориясеннән карны килештерелгән тиешле тәртиптә махсус билгеләнгән урыннарга чыгаруны тәэмин итү;
- эш башкарганда гамәлдәге җир асты инженерлык коммуникацияләрен, тышкы яктырту челтәрләрен, яшеллекне һәм кече архитектура формаларын саклауны тәэмин итү.
82.Төзелеш материаллары, җиһазлары, автотранспорт һәм күчмә механизмнар, ярдәмче биналар, эшчеләрнең һәм хезмәткәрләрнең вакытлыча урнашу өчен көнкүреш вагоннары, төзелеш калдыкларының транспорт партияләрен вакытлыча саклау һәм туплау урыннары төзелеш мәйданнары чикләрендә төзелеш оешмасы проекты нигезендә урнаштырыла.
83. Рөхсәт ителми:
- гражданнарның шәхси һәм иҗтимагый иминлеген тәэмин итүгә бәйле коткару, авария-торгызу һәм башка кичектергесез эшләрдән тыш, 23.00 сәгатьтән 7.00 сәгатькә кадәр төзелеш, ремонт, йөк төяү-бушату һәм
- башка эшләрне оештыру һәм үткәрү;
- Башкарма комитетның тиешле рөхсәте (күрсәтмәләре) булмаганда юллар һәм тротуарларны тарайту яисә ябу;
- чүпне яндыру һәм төзелеш производствосы калдыкларын утилләштерү.

Җирләү урыннарын карап тоту

84. Этик, санитар һәм экологик таләпләр нигезендә бирелгән җирләү урыннарын карап тоту федераль законнар һәм муниципаль хокукый акт белән билгеләнгән җирләү урыннарын карап тоту кагыйдәләре нигезендә гамәлгә ашырыла.
85. Җирләү урыннарын санитар карап тотуны тәэмин итүче (подрядчы, башкаручы) билгеләү нәтиҗәләре буенча әлеге эш төрен башкаруга муниципаль контракт төзегән махсуслаштырылган оешма башкара.
86. Җирләү урыннарын карап тотуга таләпләр:
- зиратларда җәмәгать бәдрәфләре чиста һәм төзек булырга тиеш. Җәмәгать бәдрәфләре янындагы урналар чистартылырга тиеш;
- зират территориясендә калдыклар һәм чүп савытлары өчен контейнерлар чистартылырга тиеш. Калдыклар җыелган саен кимендә 3 көнгә бер тапкыр чыгарылырга тиеш;

- ауган яисә сынган агачлар булу рөхсәт ителми. Авария хәле тудырган агач үсентеләре тәүлек эчендә юкка чыгарылырга тиеш;
- билгесез шәхесләр күмелгән яисә карап торылмаган каберләр пычрактан һәм чүп-чардан чистартылырга, кабер ташлары куелырга тиеш.

87. Кышкы чорда күмү урыннарын тоту үзенчәлекләре:
- зиратларның үзәк юллары, керү юллары, тротуарлар киңәйтелергә һәм кардан чистартылырга тиеш. Бозы булмаган тигез кар катламы булу рөхсәт ителә;
-үзәк юллар, керү юллары, тротуарлар бозлавыкка каршы материаллар белән эшкәртелергә тиеш. Юллар һәм тротуарлар кар явуга ук эшкәртелергә тиеш;
-беренче чиратта кар чыгару, бозны вату эшләрен үзәк һәм керү юлларында башкару зарур;
- җирләү урыннарының җәяүлеләр зоналарында бозлавыкка каршы материаллар куллану, юллардан чистартылган карны каберләргә, газоннарга, куакларга салу рөхсәт ителми.

88. Җәйге чорда җирләү урыннарын тоту үзенчәлекләре:
- үзәк юллар, керү юллары, тротуарлар, каберләр арасында йөрү һәм җирләү урыннарында гомуми файдаланудагы башка территорияләр төрле пычрактан чистартылырга тиеш;
- яшел үсентеләрне санитар кисү, чүп үләннәрен бетерү буенча чаралар ел саен башкарылырга тиеш.

89. Җирләнгән урынны, кабер өсте корылмаларын (крестлар, һәйкәлләр, плитәләр, склеплар һәм башкалар) карап тору, чәчәк һәм декоратив куаклар утырту мәрхүмнең яки башка затның законлы вәкиле тарафыннан санитар таләпләрне мәҗбүри үтәү юлы белән башкарыла.

Автотранспорт чараларын озак вакытлы һәм кыска вакытлы саклау урыннарын карап тоту

90. Автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакытлы саклау урыннары гамәлдәге төзелеш нормалары һәм кагыйдәләре, шулай ук әлеге кагыйдәләр нигезендә саклау урыннары урнаштыру өчен бирелгән җир кишәрлеге милекчесе (алга таба - хуҗасы) тарафыннан башкарыла.

91. Милекченең бурычлары:
- автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакытлы саклау урыннары территориясенең бөтен периметры буенча койма куярга, ул механик яктан һәм тышкы мохитка карата тотрыклы булырга тиеш;
- коймаларның техник торышын, аларның чисталыгын тикшереп тору, пычрактан, кардан, боздан, мәгълүмати-басма продукциядән вакытында чистартып тору;
- автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакытлы саклау урыннары территорияләрендә һәм алар янындагы территорияләрдә төрле конструкцияләр саклауга юл куймау;
- автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакытлы саклау урыннары территориясен гамәлдәге нормалар һәм кагыйдәләр таләпләренә туры килә торган яктылыкны тигез бүлүне тәэмин итүче тышкы яктырту белән җиһазлау;
- территорияләрендә автомобиль юу һәм ягулык-майлау материаллары кую тыела;
-санитар һәм янгынга каршы кагыйдәләрне үтәү, машина кую урыннары территорияләрен карап тоту;
- машина кую урыннарын даими рәвештә санитар эшкәртеп, чистартып тору, калдыкларны җыю өчен контейнерлар (урналар) кую, каты көнкүреш калдыкларын, карны даими чыгаруны тәэмин итү;
- инвалидларның машина кую урыннары территориясенә тоткарлыксыз керү мөмкинлеген тәэмин итү.

Инвалидлар "Россия Федерациясендә инвалидларны социаль яклау турында" 1995 елның 24 ноябрендәге 181-ФЗ номерлы Федераль законның 15 статьясы нигезендә бушлай махсус автотранспорт чараларын кую өчен урыннардан файдаланалар.

Җирлек территориясен бәйрәмчә бизәү

92. Җирлек территориясен бәйрәмчә бизәү дәүләт һәм башка бәйрәмнәр, истәлекле вакыйгалар белән бәйле чаралар үткәрү чорында башкарыла.
Бәйрәмчә бизәлеш дәүләт һәм муниципаль флаглар элү, лозунглар, гирлянда, панно элү, декоратив элементлар һәм композицияләр, стендлар, трибуналар, эстрада урнаштыру, шулай ук бәйрәм иллюминациясе урнаштыруны үз эченә ала.
Бәйрәм бизәлеше элементларын әзерләгәндә һәм урнаштырганда юл хәрәкәте нең техник җайга салу чараларын ватарга, алып куярга һәм аларны күрә алуда комачаулык тудырырга ярамый.

IV. Җирлек территорияләрен җыештыру тәртибе, төзекләндерү эшләре исемлеген һәм эшләрне башкару вакытын да кертеп

Җирлек территориясен җыештыру һәм карап тотуга гомуми таләпләр

93. Авыл җирлеге территориясен җыештыру һәм карап тоту эшләре алып барыла:
1) җәйге чорда - 15 апрельдән 14 октябрьгә кадәр;
2) кышкы чорда - 15 октябрьдән 14 апрельгә кадәр.
Күрсәтелгән срокларга, һава шартларына карап, Башкарма комитет тарафыннан төзәтмәләр кертелергә мөмкин.
94. Җирлек территориясен җыештыру эшләре түбәндәге юллар белән башкарыла:
1) җирлек территориясен карап тоту, җыештыру буенча системалы эшләр;
2) Башкарма комитетның хокукый актлары нигезендә бердәм массакүләм чаралар (өмәләр).
95. Җәйге чорда җирлек территориясен җыештыру пычрактан һәм тузаннан саклау максатында юу, су сибү һәм башка эшләр башкарыла:
- ясалма өслекле территорияләрне себерү (коры вакытта су сибү), урам-юл челтәренең яңгыр сулары канализациясе белән җиһазландырылган объектларының һәм башка ясалма капламлы территорияләрне тузан һәм пычрактан чистарту, юу. Юл катламы, мәйданнар, тротуарлар һәм ясалма өслекле башка территорияләрне юу катламның бөтен киңлегендә башкарыла;
- яңгыр сулары канализациясенең рәшәткәсен чистарту;
- бөтен территориядән чүп җыю;
- 1 июньгә кадәр ел саен кече архитектура формаларын, бакча һәм урам җиһазларын, урналар, спорт һәм балалар мәйданчыкларын, коймаларны, бордюрларны буяу;
- файдалану чикләнгән һәм махсус билгеләнештәге яшелләндерелгән территорияләрдән тыш булган гомуми файдаланудагы территорияләрдә даими рәвештә үләнне чабу (үлән 15 см дан артык биеклектә булганда) һәм тәүлек эчендә чабылган үләнне җыеп алу;
- яфрак коелган вакытта тәүлегенә бер тапкыр коелган яфракларны җыю һәм чыгару;
- юганнан соң бордюр янындагы лотокларны чистарту.
96. Гомуми файдаланудагы территорияне кышкы чорда җыештыру үз эченә ала:
- юл өслекләрен һәм тротуарларны кардан, боздан һәм чүп-чардан чистарту;
- тайгак яки бозлавык булганда җәяүлеләр зонасына, баскычларга ком сибү, юл катламнарын бозлавыкка каршы материал белән эшкәртү;
- язгы чорда карны көпшәкләндерү һәм кар суларын агызуны оештыру.
97. Җирлек территориясендә башкарыла торган җыештыру эшләренең технологиясе һәм режимы һава шартларына бәйсез рәвештә транспорт чаралары һәм җәяүлеләрнең тоткарлыксыз хәрәкәтен тәэмин итәргә тиеш.
98. Кышкы чорда җәяүлеләр тротуарларын, юл аша чыгу урыннарын, баскычларны чистарту үзенчәлекләре:
- көчле кар яву чорында җәяүлеләр өчен тротуарлар, баскычлар бозлавыкка каршы материаллар белән эшкәртелергә һәм чистартылырга тиеш;
- бозлавыкка каршы материаллар белән беренче чиратта баскычлар эшкәртелә, аннары тротуарлар.
Бозлавыкка каршы материаллар белән эшкәртү вакыты мондый күренеш беленгәннән алып дүрт сәгатьтән дә соң башкарылмаска тиеш;

- калдыклар һәм химик реагентлар белән пычранмаган көпшәк карны газонга яисә шушы максатлар өчен алдан билгеләнгән урыннарга өеп кую, яшел үсентеләр сакланышына зыян килмәгәндә һәм кар сулары агып китү тоткарланмаганда, рөхсәт ителә.
99. Җирлек территориясендә рөхсәт ителми:
- урамнарда, мәйданнарда, яшел үсентеләр булган участокларда, скверларда, паркларда, газоннарда, пляжларда һәм гомуми файдаланудагы башка территорияләрдә чүп ташлау;
- гамәлдәге законнар нигезендә гомуми файдалану территорияләрендә җирләү урыннарыннан башка җирдә мемориаль корылмалар (истәлекле корылмалар, коймалар) кую;
- җәмәгать транспорты маршрутларының соңгы пунктларында салонны юу, чистарту һәм транспорт чараларына техник хезмәт күрсәтү;
- биналар һәм корылмалар, һәйкәлләр, мемориаль такталар, агачлар, куаклар, кече архитектура формалары һәм башка төзекләндерү элементларын җимерү һәм зыян китерү, шулай ук аларны рөхсәтсез үзгәртеп кору һәм урнаштыру;
- мәгълүмати-басма продукцияне, граффитины җәмәгать транспортын көтү тукталышларында, стеналарда, баганаларда, коймаларда (киртәләрдә) һәм бу максатлар өчен каралмаган башка объектларда урнаштыру;
- җир кишәрлекләре чикләреннән һәм (яки) киртәләреннән читтә күчемле мөлкәтне саклау;
- сәнәгать товарларын һәм башка сәүдә предметларын тротуарларда, газоннарда, юлларда урнаштыру;
- билгеләнмәгән урыннарда кар өю;
- тимер-бетон блоклар, баганалар, коймалар, шлагбаумнар ярдәмендә юлны һәм тротуарларны рөхсәтсез ябып кую.
100. Рөхсәтсез урыннарда калдыклар урнаштырган затлар үз хисабына әлеге территорияне җыештырырга һәм чистартырга, кирәк булганда җир кишәрлеген рекультивацияләргә тиеш. 20 тәүлек эчендә калдыкларны ташлаучы кеше табылмый икән, аларны юкка чыгару әлеге территорияне җыештыру өчен җаваплы оешмага йөкләнә.
101. Муниципаль милектә булган җир кишәрлекләрендә (территорияләрдә) барлыкка килгән рөхсәтсез чүплекләрне бетерү вәкаләтле орган тарафыннан тәэмин ителә.
Җирле әһәмияттәге автомобиль юлларын карап тоту
102. Җирле әһәмияттәге автомобиль юлларын (алга таба - юллар) җыештыру машиналар йөрү өлешен, тротуарларны, туктау урыннарын, җәмәгать транспортын көтү тукталышларын, ясалма юл корылмаларын даими чистарту, кар һәм боздан арындыруны үз эченә ала.
103. Язгы-җәйге чорда юлларны җыештыру юуны, су сибүне, тузанны бетерүне үз эченә ала.
Көзге-кышкы чорда юлларны җыештыру чүп-чардан, кар һәм боздан арындыруны, юлларга тозлы ком катнашмасы сибүне, тротуарларга коры ком сибүне күздә тота.
104. Юл буенда урнашкан чүплекләрне чистарту көненә бер тапкырдан да ким булырга тиеш түгел, ә тукталыш мәйданчыкларында көнгә ике тапкыр башкарыла.
105. Җәмәгать транспортын көтү павильоннары юылган, буялган, рөхсәт ителмәгән мәгълүмати-басма продукциядән, граффитидан чистартылган булырга тиеш. Кышкы чорда кардан чистартылырга тиеш.
106. Юлларның аерым элементларын җәйге чорда җыештыру буенча таләпләр:
- машиналар йөрү өлеше төрле пычранулардан тулысынча чистартылырга һәм бар киңлегенә юылырга тиеш.
Хәрәкәтне җайга салу линияләре белән билгеләнгән күчәнү, резерв полосалар ком һәм вак чүп-чарлардан даими чистартылырга тиеш;
- ике метрлы лоток зоналары комлы һәм пычрак булырга тиеш түгел. Махсус машиналарның эш вакытында юлның ком һәм төрле вак чүп-чар белән пычрануы рөхсәт ителә.
- юл кырыйлары зур габаритлы калдыклардан һәм башка чүп-чардан чистартылырга тиеш.

107. Юлларны кышкы җыештыру буенча таләпләр:
- кышкы чорда юлларны җыештыру түбәндәгеләрне үз эченә ала:
юл йөрү өлешен кардан һәм боздан чистарту, җәмәгать транспортын көтү тукталышларын себерү, кар өемләү һәм чыгару;
108. Рөхсәт ителми:
- тротуарларга, юллар һәм аларның машиналар йөри торган өлешенә квартал эчендәге юллардан, ишегалды территорияләреннән, предприятие, оешма территорияләреннән, төзелеш мәйданчыкларыннан, сәүдә объектларыннан юл йөрү өлешен җыештыручы зат белән килешү булмаганда һәм 8.00 сәгатьтән соң кар чыгару;
- тротуарларда, җәмәгать транспортын көтү тукталышларында, паркларда, скверларда, ишегалларында һәм башка җәяүлеләр зоналарында һәм яшел үсентеләр булган территорияләрдә бозлавыкка каршы реагент сыйфатында техник тоз һәм сыек хлорлы кальций куллану;
- билгеләнгән тәртиптә килештерелмәгән урыннарга кар чыгару;
- кар өемнәре ясау:
- бер дәрәҗәдәге юллар һәм урамнар чатында һәм тимер юл аша чыгу урыннары янында өчпочмаклы күз күреме зонасында;
- җәмәгать транспортын көтү тукталышына 20 метрдан якынрак җирдә;
-транспорт коймалары яки югары бордюр белән җиһазландырылган юл участокларында;
- тротуарларда;
- якын-тирә территорияләргә керү юлында;
- автомобиль тәгәрмәчләре белән пычрак һәм балчык чыгару;
-грунт, чүп-чарны, юеш төзелеш материалларын, киселгән агачларны брезент яки юлларны пычратуны булдырмый торган башка материал белән капламыйча чыгару, шулай ук төзелеш катнашмаларын һәм эретмәләрне (шул исәптән цементлы-комлы эремәне, известь, бетон катнашмаларын) транспортлау.
Ял итү урыннарын, кешеләр күпләп була торган урыннарны төзекләндерү һәм җыештыру һәм санитар яктан
карап тоту
109. Ял итү һәм кешеләр күпләп була торган урыннарга түбәндәгеләр керә:
- бистә урманнарында, пляжларда оештырылган мәйданнар, парклар, скверлар, бульварлар, яр буйлары;
- актив ял итү һәм тамаша чаралары урыннары - стадионнар, уен комплекслары, сәхнә мәйданчыклары һәм башкалар;
-сәүдә объектлары территорияләре (ваклап сату базарлары, сәүдә комплекслары, стационар булмаган ваклап сату челтәре объектлары комплекслары), җәмәгать туклануы, социаль-мәдәни билгеләнештәге, көнкүреш хезмәте күрсәтү объектлары территорияләре;
- административ һәм иҗтимагый биналар, учреждениеләр янындагы территорияләр.
110. Паркларны, скверларны, бульварларны, яр буйларын һәм гомуми файдаланудагы башка территорияләрне җыештыру:
- кышкы чорда паркларда, бакчаларында, скверларда, бульварларда һәм башка ял итү зоналарында юлларны чистартканда, яшел үсентеләрнең сакланышы һәм кар суларының китүен тәэмин иткәндә, алдан ук шушы максатлар өчен билгеләнгән урыннарга вакытлыча кар туплау рөхсәт ителә.
111. Ваклап сату базарларын җыештыру һәм санитар карап тоту:
- ваклап сату базарлары территорияләре (алга таба - базар) төзекләндерелергә, бәдрәфләр, хуҗалык һәм контейнер мәйданчыклары, контейнерлар һәм урналар белән җиһазландырылырга, каты өслекле һәм яңгыр һәм кар сулары агу урыны, шулай ук сууткәргечләр һәм канализация булырга тиеш;
- базар территориясен төп җыештыру аны япканнан соң башкарыла. Көндез каты көнкүреш калдыклары белән тутырылган чүпҗыйгычларны чистарталар;
- елның җәйге чорында базар территориясендә мәҗбүри рәвештә атна саен юеш җыештыру башкарыла;

- базар территориясе 40 кв. м мәйданда бер урна исәбеннән чүп савытлары белән җиһазландырыла, шул ук вакытта алар арасында прилавка линиясе буйлап ераклык 10 метрдан артмаска тиеш;
112. Базар территориясендә һәм аның янында урнашкан оешмалар, сәүдә һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләре, киосклар, сәүдә палаткалары һәм павильоннарының каты көнкүреш калдыкларын чыгару һәм урнаштыру буенча хезмәтләр күрсәтүгә килешү төземичә генә эш алып баруы рөхсәт ителми.
113. Сәүдә һәм (яки) җәмәгать туклануы урыннарын җыештыру һзм санитар яктан карап тоту:
- сәүдә һәм (яки) җәмәгать туклануы объектлары территорияләрен тулысынча җыештыру тәүлегенә ике тапкырдан да ким башкарылмаска тиеш (иртән һәм кичен). Көндез калдыклар белән тутырылган чүплекләр һәм чүп җыйгычлар чистартыла;
- сәүдә һәм (яки) җәмәгать туклануы объектларына керү юлында икедән дә ким булмаган чүп савыты куела;
- калдыкларны вакытында чыгару тәэмин ителә.
114. Башка сәүдә мәйданчыклары, стационар булмаган ваклап сату челтәре, социаль-мәдәни билгеләнештәге объектлар территорияләрен җыештыру елның җылы вакытында алар ябылганнан соң башкарыла.
Агымдагы җыештыру көн дәвамында башкарыла. Көндәлек көнкүреш калдыкларын чыгару тәэмин ителә.
115. Халык күпләп була торган һәм ял итү урыннарын төзекләндерү:
- халык күпләп була торган һәм ял итү урыннары территориясендә төзекләндерү элементларының мәҗбүри исемлеге каты өслекләрдән, яшелләндерү, эскәмияләр, чүп-чар өчен урналар һәм контейнерлар, урам техник җиһазлары, яктырту җиһазлары, архитектура-декоратив яктырту җиһазлары, яшелләндерү участокларын саклау элементларын (металл коймалар, махсус каплаулар) үз эченә ала;
- кешеләр күпләп була торган һәм ял итү территорияләрендә, пляжлардан тыш, каты өслекле яки утыртылган үләнле яки яшел үсентеләре булган каты җир булырга тиеш;
- ял итү һәм кешеләр күпләп җыела торган урыннар территорияләрендә яшелләндерү участокларын чәчәк түтәлләре, газоннар, ялгыз, төркемле үсемлекләр, вертикаль, күпкатлы үсемлекләр белән яшелләндерүнең мобиль формалары рәвешендә планлаштырырга кирәк;
- кешеләр күпләп була һәм ял итә торган урыннар урнаштыру һәм эшләве тиешле таләпләргә җавап бирә торган бәдрәф кабиналары белән тәэмин ителергә тиеш;
- кешеләр күпләп була һәм ял итә торган урыннарда фонтан, буалар, елга ярлары, ял итү урыннары пычранган саен чистартылырга тиеш;
-массакүләм чаралар үткәргәндә, аларны оештыручылар чараны үткәрү урынын җыештыруны һәм бозылган җирләрне торгызуны тәэмин итәргә тиеш. Чараны үткәрү урынын җыештыру һәм төзекләндерү эшләрен башкару тәртибе чараны үткәрүгә тиешле рөхсәт алу вакытында билгеләнә.
116. Халык күпләп була һәм ял итә торган урыннарда рөхсәт ителми:
- билгеләнмәгән урыннарда сәүдә җиһазлары кую һәм саклау;
- территорияне житештерү һәм куллану калдыклары белән пычрату;
- автотранспорт чараларын юу һәм ремонтлау, файдаланылган ягулык-майлау сыеклыкларын агызу;
- автостоянкалар, гаражлар, аттракционнар оештыру, билгеләнгән тәртипне бозып реклама конструкцияләре урнаштыру;
- газоннар, табигый һәм ясалма яшелләндерү объектларына зыян китерү;
- кече архитектура формаларын күчерү һәм вату;
- сыек продукт калдыкларын агызу, су, квас һәм сыра цистерналарын тротуарларга, газоннарга һәм юлларга кую;
- автотранспорт чараларының түләүле парковкаларын законсыз оештыру;
- стационар булмаган объектларны рөхсәтсез урнаштыру;

- тротуарларның асфальт-бетон өслеген, якын-тирә яшел зоналарның һәм территорияләрне төзекләндерүнең башка элементлары бөтенлеген бозу;
- территориядә сәүдә-суыткыч җиһазларын урнаштырыру;
- каты көнкүреш калдыкларын җыю өчен идарәче оешмалар белән килешүе булмаганда контейнерлар (бункерлар) кую;
- тимер-бетон блоклар, багана, коймалар, шлагбаумнар кую;
- корылмалар һәм башка җайланмаларның тимер-бетон блоклары, багана, коймалар, шлагбаумнар урнаштыру юлы белән тротуарларны рөхсәтсез каплау;
- сәүдә объектыннан читтә товар кую;
- учак кабызу, шул исәптән ачык уттан файдалануны күздә тоткан чаралар үткәрү, мангалларны һәм ачык ут ярдәмендә ризык эшкәртү өчен башка җайланмаларны куллану.

Күпфатирлы йортның йорт яны территориясен җыештыру, карап тоту һәм төзекләндерү

117. Йорт яны территориясен җыештыру:
- җыештыру түбәндәге тәртиптә үткәрелергә тиеш: тротуарларны, җәяүлеләр юлларын җыештыру (бозлавык һәм тайгак булган очракта - ком сибү), аннары ишегалды территорияләрен җыештыру;
- җыештыру, кар яву вакытында башкарыла торган эшләр (кар чистартудан тыш) 8.00 сәгатькә кадәр бара.

Механикалаштырылган җыештыруны машинаның тизлеге 4 км/сәг. белән булганда көндезге вакытта үткәрергә рөхсәт ителә.

118. Җәйге җыештыру:
- йорт яны территорияләрен җәйге җыештыру: себерү, юу яки кулдан яисә машинадан су сибү иртәнге сәгатьләрдә яисә кичке вакытта үткәрелергә тиеш;
- тротуарларны юуны аның ачык өлешләрен юу рәвешендә биналардан йөрү юлларына таба юнәлдереп башкарырга кирәк;
- көннең эссе вакытында тротуарларга су сибү зарурлык буенча башкарылырга һәм тәүлегенә ике тапкырдан да ким булмаска тиеш.

119. Кышкы җыештыру:
- түбәләрдә җыелган кар җиргә вакытында төшерелергә, киң тротуарларда теземнәргә формалаштырылырга тиеш;
- җыештырылган кар тротуарлардан машиналар йөрү өлешендә, ә ишегалларында кар җыю урыннарында тупланырга тиеш;
- квартал эчендәге йөрү юлларыннан чыгарылган карны өемгә салырга яки роторлы кар чистарткычлар ярдәмендә юл кырыена урнаштырырга кирәк;
- 6 метрдан артык киңлектәге тротуарларда, урамнарның машиналар йөри торган өлешеннән газоннар белән аерып алынган урыннарда карны тротуар уртасына таба чыгарырга рөхсәт ителә;
- тротуарларда карны өемнәргә өю кар яву вакытыннан соң алты сәгатьтән дә соңга калмыйча, ә калган территорияләрдә 12 сәгатьтән дә соңга калмыйча төгәлләнергә тиеш;
- ишегалларыннан җыелган ком-тоз катнашмалары белән пычратылмаган карны яшел зоналар сакланышын һәм кар суларын агызуны тәэмин иткәндә квартал эчендәге юлларда, газоннарда һәм җәяүлеләрнең ирекле хәрәкәтенә һәм автотранспортның йөрүенә комачауламый торган ирекле территорияләрдә салу рөхсәт ителә;
- тротуарларны һәм квартал эчендәге юлларны кулдан чистартканда кар тулысынча җыелырга тиеш;
- тайгак булса, юл катламнарын ком-тоз катнашмасы белән эшкәртү норма буенча 0,2-0,3 кг/м тәшкил итәргә тиеш;
- бозлы урыннарны эшкәрткәннән соң барлыкка килгән калдыкларны газонга, агачлар астына, ачык грунтка эләктермичә, күчерергә кирәк.

120. Яз җитү белән башкарыла торган эшләр:
- кар суларын агызу өчен кирәк булган канауларны юдырту һәм чистарту;
- люкларга һәм яңгыр суларын кабул итү коеларына системалы рәвештә кар суы кудырту;

- кар эреп беткәннән соң ишегалды территорияләрен чүптән, калган кардан һәм боздан чистарту.
121. Күпфатирлы йортның йорт яны территориясен карап тоту:
- күпфатирлы йортның йорт яны территориясен (алга таба-йорт яны территориясен) карап тоту түбәндәгеләрне үз эченә ала:
- даими җыештыру;
- күзәтү һәм яңгыр сулары коеларының люкларын һәм рәшәткәләрен, дренаж, лоток, үткәрү торбаларын чистарту һәм ремонтлау;
- инженерлык челтәрләренең күзәтү коеларына, янгын вакытында су белән тәэмин итү чыганакларына (гидрантларга, сулыкларга һәм б.) тоткарлыксыз керү мөмкинлеген булдыру;
- каты көнкүреш һәм зур габаритлы калдыклары җыю һәм чыгару;
- яшел үсентеләрне карау һәм тәрбияләү;
- кече архитектура формаларын карап тоту, агымдагы һәм капиталь ремонт эшләре башкару.
122. Калдыкларның барлык төрләре су үткәрми торган катламлы контейнер мәйданчыкларына куелган контейнерлар һәм бункерларга тиешле нормаларына туры китереп һәм тиешле күләмдә җыелырга тиеш.
123. Күпфатирлы йортларда яшәүче гражданнар бурычлы:
- йорт яны территорияләрендә чисталык һәм тәртипне сакларга;
- каты көнкүреш һәм зур габаритлы калдыкларны йорт яны территорияләрендә урнашкан махсус контейнерларга һәм махсус мәйданчыкларга гына ташларга.
124. Идарәче оешмалар түбәндәгеләрне тәэмин итәргә тиеш:
- каты көнкүреш калдыклары өчен контейнерлар урнаштыру, канализациясез биналарда сыек көнкүреш калдыклары өчен сыешлыклар урнаштыру;
- расланган график нигезендә каты көнкүреш һәм зур габаритлы калдыкларны чыгару;
- контейнерлар (бункерлар) һәм контейнер мәйданчыклары, аларга керү урыннарын чиста һәм төзек хәлдә тоту;
- подъездларга керү юлларын чүп-чардан арындыру, эскәмияләр урнаштыру һәм аларны вакытында чистарту;
- тайгак участокларны комлы-тозлы һәм (яки) бозлавыкка каршы махсус катнашмалар белән эшкәртү;
- яшел үсентеләрне һәм газоннарны саклау һәм карау;
- тышкы яктырту чараларын төзек хәлдә тоту һәм аларны караңгы төшү белән кабызу.
125. Йорт яны территориясендә рөхсәт ителми:
- яфракларны, калдыкларның теләсә нинди төрләрен һәм чүп-чарны яндыру;
- хуҗалык мәйданыннан тыш урыннарда кием-салым, келәмнәр һәм башка предметларны элеп кую;
- контейнер мәйданчыкларына керү юлларын каплау;
- урам һәм юлларның машиналар йөри торган өлешенә, тротуарларга, газоннарга һәм яшел зоналарга контейнерлар (бункерлар) кую;
- билгеләнгән тәртипне бозып, йорт яны территорияләренә рәхсәтсез коймалар урнаштыру;
- рөхсәтсез ишегалды корылмалары төзү;
- йорт яны территориясен металл, көнкүреш һәм төзелеш калдыклары һәм материаллар, шлак, көл һәм башка җитештерү һәм куллану калдыклары белән чүпләү;
- чүп-чар һәм калдыклар ташлау, юынтык су түгү;
- автотранспорт чаралары кую өчен түләүле стоянка оештыру;
- тимер-бетон блоклар, баганалар, коймалар, шлагбаумнар, объектлар, корылмалар һәм башка җайланмалар урнаштыру юлы белән квартал эчендәге юлларны рөхсәтсез каплау;
- автомашиналар юу, ягулык һәм майлау материаллары түгү, тормоз һәм двигательләр ремонтлау, тавыш көйләү эшләрен башкару;

-кешеләр сәламәтлегенә һәм әйләнә-тирә мохиткә тискәре йогынты ясый торган теләсә нинди эшләр башкару;
-сәүдә һәм җәмәгать туклануы предприятиеләре, палаткалар, киосклар, лареклар, мини-базарлар, павильоннар, җәйге кафелар, җитештерү объектлары, автомобильләрне, көнкүреш техникасын, аяк киеме ремонтлау предприятиеләре, автостоянка урнаштыру;
- йорт яны территориясенең ишегалды эчендәге юллары буенча транспортта бару;
- учак кабызу, шул исәптән ачык уттан файдалануны күздә тоткан чаралар үткәрү, мангалларны һәм ачык ут ярдәмендә ризык эшкәртү өчен башка җайланмалар куллану.
126. Идарәче оешмалар тәэмин итәргә тиешле эшләр:
- яшел зоналарның сакланышын;
- җәй көне коры һава шартларында газон, чәчәк түтәлләре, агачлар һәм куакларга су сибүне;
- газоннарны төзелеш материалларын, ком, чүп-чар, кар һәм боздан саклауны;
- билгеләнгән тәртиптә килештерелгән проектлар буенча гына, агротехник шартларны үтәп, яңа агач һәм куаклар утырту, юллар челтәрен үзгәртү һәм җиһазлар урнаштыру белән яңадан планлаштыру.
127. Йорт яны территориясен төзекләндерү:
- һәр йорт территориясендә булырга тиеш:
- кием-салым, келәмнәр һәм көнкүреш әйберләре элү, кием киптерү өчен хуҗалык мәйданчыгы;
- өлкәннәр өчен ял итү мәйданчыгы;
- балаларның җәйге һәм кышкы ялы өчен кирәкле булган, яшелләндерелгән, кече архитектура формалары булган, кирәкле җиһазлар белән тәэмин ителгән уен һәм спорт мәйданчыклары.
128. Территориянең зурлыгы мөмкинлек биргән очракта участок чикләрендә этләрне йөртү өчен мәйданчык урнаштырылырга мөмкин.
129. Йорт подъездлары каршындагы мәйданчыклар, юл йөрү һәм җәяүлеләр юллары каты өслекле булырга тиеш. Каты өслек урнаштырганда кар һәм яңгыр сулары агу мөмкинлеге каралырга тиеш.
130. Торак йортларда урнашкан җәмәгать билгеләнешендәге биналарда керү юллары йортның торак өлешеннән изоляцияләнгән булырга тиеш, шул ук вакытта персонал автотранспорты ишегалды территориясеннән читтә урнашырга тиеш.
131. Җәмәгать билгеләнешендәге биналар өчен продукция, материаллар төяү ишегалдының фатирларга керү юллары һәм тәрәзәләре ягыннан булырга тиеш түгел. Төяү эшләрен торак йортларның тәрәзәсез ян ягыннан җир асты тоннельләре яисә ябык дебаркадерлар буенча юл ягыннан башкарырга кирәк
132. Транспорт чараларын квартал эчендәге территорияләрдә урнаштыру кешеләрнең торкарлыксыз йөрүен, шулай ук җыештыручы һәм махсус техниканың торкарлыксыз эшләвен тәэмин итәргә тиеш.
Шәхси торак төзелгән территорияләрне җыештыру
133. Торак йортлар хуҗалары көн саен җирләрен (шул исәптән кардан) чистарталар.
134. Рөхсәт ителми:
- йорт биләмәсеннән читкә кар чыгару, чүп-чарны ташлау, йорт тирәсеннән читтә сыек көнкүреш калдыклары агызу;
- юлларның йөрү өлешенә кар һәм ишегалды территориясеннән чистартылган бозны чыгару;
- йорт биләмәләре янында теләсә нинди калдыклар һәм чүп-чар яндыру;
- йорт яны территориясендә рөхсәтсез коймалар ясау;
- якын-тирә территорияне металл, көнкүреш һәм төзелеш калдыклары һәм материаллар, шлак һәм көл һәм башка җитештерү һәм куллану калдыклары белән чүпләү;
-юлларны корылмалар һәм башка җайланмаларга тимер-бетон блоклар, багана, коймалар, шлагбаумнар урнаштыру юлы белән рөхсәтсез каплау;

- кешеләр сәламәтлегенә һәм әйләнә-тирә мохиткә тискәре йогынты ясый торган теләсә нинди эшләр башкару.

V. Территорияне төзекләндерү элементларына таләпләр

135. Территорияне төзекләндерүнең проект документлары булу һәм гамәлдәге закон таләпләре нигезендә эшләү территорияне төзекләндерүнең аерылгысыз компоненты санала.

Мәдәни мирас объектларын саклау зоналарында урнашкан территорияне төзекләндерү элементларына проект документлары мәдәни мирас объектларын саклау, куллану, популярлаштыру һәм дәүләт тарафыннан саклау өлкәсендә вәкаләтле органнар белән килештерелә.

Озак сроклы яисә даими файдаланудагы территорияне төзекләндерүнең стационар элементлары, аларны кулдан күчерү мөмкинлеген булдырмас өчен, беркетеп куелырга тиеш.

136. Төзекләндерү элементларын карап тотуны, аларны торгызу һәм ремонтлау эшләрен дә кертеп, төзекләндерү элементларының хуҗалары башкара.

Яшелләндерү

137. Яшел үсентеләр булу территорияне төзекләндерүнең мәҗбүри элементы булып тора.

Төзекләндерү эшләрен башкарганда яшел үсентеләрне мөмкин кадәр саклап калырга кирәк.

138. Җирлек территориясендә яшелләндерүне ике төрдә кулланылырга мөмкин: стационар – үсемлекләрне грунтка утырту һәм мобиль - махсус күчмә савытларга утырту (контейнерлар, вазоннар һ.б.).

Стационар һәм мобиль яшелләндерү табигый һәм ясалма рельеф элементларында, түбәләрдә (түбәне яшелләндерү), биналарның һәм корылмаларның фасадларында (вертикаль яшелләндерү) архитектура-ландшафтлы объектлар (газоннар, бакчалар, чәчәк түтәлләре, куаклар һәм агачлар) булдыру өчен файдаланыла.

139. Яшелләндерү объектларын карап тоту - ул яшел үсентеләрне һәм яшелләндерелгән территорияләрне төзекләндерү элементлары белән карау, зур булмаган деформацияләрне һәм күләмле корылмаларның конструктив элементларына зыян китерүне бетерү, шулай ук җәйге һәм кышкы вакытта күчмә кече формаларны җыештыруны үз эченә алган комплекслы эш.

140. Яшел үсентеләр хуҗаларының бурычлары:

- яшел үсентеләрнең сакланышын һәм аларны квалификацияле карауны тәэмин итү;
- җәй айларында коры һава шартларында газоннарга, чәчәк түтәлләренә, агачлар һәм куакларга су сибүне тәэмин итү;
- газоннарның сакланышын һәм бөтенлеген тәэмин итү;
- яшелләндерү объектларында сулыклар булганда аларны чиста тоту һәм аларны 10 елга бер тапкырдан да ким булмаган ешлыкта ныклы чистарту;

141. Яшелләндерелгән территорияләрдә рөхсәт ителми:

- үзләренә хезмәт күрсәтүне тәэмин итү өчен билгеләнгән төзелешләрдән тыш, төзелеш эшләре башкару;
- рөхсәтсез агач һәм куак утырту, газоннарны һәм чәчәклекләрне юк итү;
- агачларга һәм башка яшел үсентеләргә гамак, таган, турниклар, кер юу өчен бау, реклама һәм мәгълүмати щитлар һәм табличкалар, реклама һәм башка мәгълүмат урнаштыру өчен билгеләнгән конструкцияләр, объектларга хәрәкәт итү юнәлешен күрсәтүче билгеләр, афишалар, белдерүләр, агитация материаллары, техник конструкцияләр, юл хәрәкәтендә катнашучыларны мәгълүмати тәэмин итү чаралары элү;
- ел фасылларына карамастан, стационар булмаган объектлар, шулай ук юл сервисы объектлары урнаштыру;
- төзелеш һәм башка материаллар, калдыклар, чүп-чар, бозлавыкка каршы материаллар һәм башка зарарлы матдәләр, шулай ук ком һәм бозлавыкка каршы реагентлар белән пычранган кар, боз булу;

- бакчалар казу;
- йорт хайваннарын газоннарда һәм чәчәк түтәлләрендә йөртү;
- яфракларны, үләнне, ботакларны яндыру, шулай ук аларны лотокларга һәм башка су үткәрү җайланмаларына тутыру;
- чүп-чарны газоннарга ташлау;
- учак кабызу, шул исәптән ачык уттан файдалануны күздә тоткан чаралар үткәрү, мангалларны һәм ачык ут ярдәмендә ризык эшкәртү өчен башка җайланмалар куллану;
- сок, сумала чыгару өчен агачларны кисү, аларга башка механик җәрәхәтләр ясау;
- яшелләндерү территорияләрендә урнашкан скульптураларны, эскәмияләрне, коймаларны, урналарны, балалар һәм спорт җиһазларын бозу;
- агачларның тамырларын кәүсәсеннән 1,5 метрдан да якынлыкта ачу һәм агачларның муентыкларын җир яки төзелеш калдыклары белән күмү.

Коймалар

142. Киртәләр урнаштыру төзекләндерүнең өстәмә элементы булып тора.
143. Коймалар түбәндәге төрләргә бүленә:
- билгеләнеше буенча (декоратив, саклагыч, аларның берлеге);
- озынлык буенча (кыска-1,0 м, уртача-1,1-1,7 м, озын-1,8-3,0 м);
- материалның төре буенча (металл, тимер-бетон һәм башкалар);
- күрү дәрәҗәсе буенча (үтә күренмәле, күренми торган);
- стационар дәрәҗәсе буенча (даими, вакытлы, күчмә) һәм башка төрле коймалар.
Коймаларны проектлау аларның урнашу урынына һәм гамәлдәге дәүләт стандартларына, сертификацияләнгән эшләнмәләр каталогларына, индивидуаль проектларга туры китереп башкарыла.
144. Мәдәни мирас объектлары территорияләрен койма белән әйләндереп алу әлеге территорияләр өчен билгеләнгән шәһәр төзелеше регламентлары нигезендә башкарылырга тиеш.

Өслекләр капламасы

145. Өслек капламасы җирлек территориясендә куркынычсыз һәм уңайлы хәрәкәтне тәэмин итә, шулай ук җирлек төзелешенең архитектур йөзен формалаштыра.
Төзекләндерү максатлары өчен түбәндәге капламнар билгеләнгән:
- каты (капиталь) капламнар - монолит яки җыелма капламнар, шул исәптән асфальт-бетон, цемент-бетон, табигый ташлардан;
- табигый яки ясалма сибелүчән материалдан (шул исәптән ком, вак таш, керамзит, резина валчыгы) башкарыла торган йомшак (юылмаган) капламнар-табигый халәттә, тыгызланган яки ныгытылган материаллы коры катнашмаларда (шул исәптән ком, вак таш, керамзит, резина валчыгы);
- газон капламнары - үлән капламын әзерләү һәм утырту буенча махсус технологияләр кулланылып эшләнгән каплам;
- катнаш капламнар - капламнарны (рәшәткәле плитка яки газон рәшәткәсе, газонга күмелгән яки йомшак катлам) берләштерүче катнаш капламнар.
147. Каплама төрләрен сайлап алуны аларның максатчан билгеләнеше нигезендә гамәлгә ашырырга кирәк:
- каты - проектлау вакытында гамәлдә булган янгынга каршы таләпләрне, хәрәкәтнең характерын һәм составын, йөкләнешнең чиген исәпкә алу;
- йомшак - аерым территорияләрне төзекләндергәндә аларның үзенчәлекләрен исәпкә алу (балалар, спорт мәйданчыклары, этләрне йөртү өчен мәйданчыклар, җәяү йөрү юллары);
- экологик яктан аеруча отышлы газон капламы яки катнаш каплам.
Каты төрләренең өслеге тайгак булмаска тиеш (коры вакытта эләктерү үзлеге 0.6, юештә-0,4 коэффициентлы).

Өслекләр орынмалары

148. Пандуслар, баскычлар, басмалар, борт ташлары өслекләр орынмаларына керә.

Борт ташлары

149. Юл борт ташлары тротуар һәм юл өслеге ремонтланган очракта да сакланырга тиеш булган юлның биеклеге 150 мм дан да ким булмаган норматив арту белән тротуар һәм юлның машиналар йөрү өлеше кисешкән урында урнаштырыла.
Газоннарга транспорт чараларын кертмәү максатында, ул урыннарда борт ташларын биегрәк итеп урнаштыру рөхсәт ителә.
Газон белән җәяүлеләр юлы кисешкән урыннарда, газоннарны пычрактан һәм чүптән саклау максатыннан, 0.5 м арада 50мм чыгып торучы бакча бортлары ясарга мөмкин.
Җәяүлеләр зоналары территориясендә төрле өслекләрне тоташтыру өчен табигый материаллардан (кирпеч, агач, сарыташ, керамика) файдаланырга мөмкин.

Баскычлар, басмалар, пандуслар

149. Җәяүлеләр юлының 60 промилльдән артык авышлыгы булганда баскычлар урнаштыруны күздә тотарга кирәк.
Сәламәтлек саклау учреждениеләре һәм башка объектлар урнашкан урыннарда җәяүлеләр юлларында, инвалидлар һәм картлар йортларында авышлык 50 промилльдән артык булганда баскычлар һәм пандус ясарга кирәк.
Бордюр пандусының авышлыгы 1:12 итеп кабул ителә.
Төшкәндә һәм күтәрелгәндә баскычларның беренче басмаларын ачык контраст буяулар белән аерып билгеләргә кирәк.
Тышкы баскычларның барлык басмалары бер марш чикләрендә баскычларның киңлеге һәм биеклеге буенча бертөрле билгеләнә.
Пандусның киртәләү конструкцияләре булмаганда биеклеге 75 мм дан да ким булмаган киртәләү бортигы һәм тотынгыч ясау кирәк.
Юлның горизонталь өлешләре пандус башында һәм ахырында тирә-юньдәге өслекләрдән текстура һәм төс белән аерылып тора.
Баскычлар яки пандусларның ике ягы буйлап кул белән ябышу өчен 800-920 мм биеклектә, стенадан 40 мм ераклыкта, түгәрәк яки турыпочмаклы тотынгычлар ясала.

Мәйданчыклар

150. Җирлек территориясендә түбәндәге мәйданчыклар була: балалар уйнау өчен, өлкәннәр ял итү өчен, спорт белән шөгыльләнү өчен, чүп җыйгычлар урнаштыру өчен, этләрне урамда йөртү һәм өйрәтү өчен һәм автомобиль кую мәйданчыклары.
Теркәлгән мәдәни мирас һәйкәлләре һәм аерып саклана торган табигать территорияләре зоналары чикләрендә мәйданчыклар урнаштыру һәйкәлләрне саклау, табигатьтән файдалану һәм әйләнә-тирә мохитне саклау буенча вәкаләтле органнар белән килештерелеп башкарыла.
Йорт яны территорияләре, кагыйдә буларак, балалар өчен уен һәм спорт мәйданчыклары белән тәэмин ителергә тиеш. Мәйданчыклар төзек һәм имгәнү куркынычы булмаган инвентарь белән җиһазлана.

Балалар мәйданчыклары

151. Балалар мәйданчыгы төрле яшь төркемнәре өчен аерым мәйданчыклар яки яшь мәнфәгатьләренә кагылышлы комплекслы уен мәйданчыклары буларак оештырыла.
Балалар мәйданчыгында территорияне төзекләндерү элементларының мәҗбүри исемлеге түбәндәгеләрне үз эченә ала: йомшак өслек төрләре, газонлы мәйданчык өслеген тоташтыру элементлары, яшелләндерү, уен
җиһазлары, эскәмияләр һәм урналар, яктырту җиһазлары.
Торак йортлар һәм иҗтимагый биналар тәрәзәләреннән мәктәпкәчә яшьтәге балалар мәйданчыклары чикләренә кадәр ара 10 метрдан да ким булмаска тиеш, кече һәм урта мәктәп яшендәгеләр өчен - 20 метрдан да ким булмаска тиеш, комплекслы уен мәйданчыклары - 40 метрдан да ким түгел, спорт-уен комплекслары 100 метрдан да ким урнашмаска тиеш.
Балалар өчен уен мәйданчыклары контейнер мәйданчыкларыннан 20 метрдан да ким булган ераклыкта урнашмаска тиеш.
152. Балалар мәйданчыкларында:
- җәй көне тигезләү өчен җиргә ком салынырга;

- иртәнге якта себерелергә һәм дымландырылырга;
- мәйданчыкта коймалар һәм корылмаларны буяу елга бер тапкырдан да ким булмаска, кирәк булганда ремонт эшләре башкарылырга тиеш;
- балалар мәйданчыгы җәяүлеләр үтеп йөри торган сукмактан, юллардан, борылу мәйданчыкларыннан, автомобильләр кую урыннарыннан, калдыклар өчен контейнерлар урнаштырылган мәйданчыклардан, автотранспорт чараларын даими һәм вакытлыча саклау участокларыннан изоляцияләнгән булырга тиеш.

Имгәнүләр булмасын өчен мәйдан территориясендә чыгып торган тамырлы яисә аскы ботаклары салынган агачлар, җир өстенә чыгып торган киселгән җиһазлар (стойкалар, фундаментлар) булмаска тиеш.

Якын-тирә территорияләрне реконструкцияләгәндә балалар мәйданчыклары территориясенә төзелеш материаллары кертү һәм урнаштыру рөхсәт ителми.

Яктырту җиһазлары мәйданчык урнашкан территорияне кагыйдә буларак яктырту режимында тотарга тиеш.

Яктырту җиһазларын 2,5 метрдан ким булган биеклектә урнаштыру рөхсәт ителми.

Уен җиһазларын урнаштыру куркынычсызлык нормативларын исәпкә алып башкарылырга тиеш.

153. Балалар мәйданчыкларын карап тоту һәм аларның куркынычсызлыгын тәэмин итү өчен җаваплылык аларны карап тотуны гамәлгә ашыручы затларга йөкләнә.

Спорт мәйданчыклары

154. Спорт мәйданчыклары халыкның барлык яшь төркемнәре өчен дә физкультура һәм спорт белән шөгыльләнү өчен билгеләнә.

Спорт мәйданчыгында территорияне төзекләндерү элементларының мәҗбүри исемлеге үз эченә ала: йомшак яки газон төрендәге өслекне (җәйге чорда), спорт җиһазларын.

Спорт мәйданчыклары яшелләндерелә һәм койма белән әйләндереп алына. Яшелләндерү мәйданчык периметры буенча башкарыла, вертикаль яшелләндерү кулланылырга мөмкин. Койманың биеклеге 2,5-3 м тәшкил итә, мәйданчыклар тоташкан урында 1,2 м дан да ким булмаска тиеш.

Спорт җиһазлары спорт, физкультура мәйданчыкларында яки рекреация составында махсус җиһазландырылган җәяүлеләр юлларында урнаштырыла. Махсус физкультура снарядлары һәм тренажерлар заводта эшләнгән яисә махсус эшкәртелгән өслекле бүрәнәдән һәм борыслардан эшләнгән булырга мөмкин (ярыклар, кимчелекләр булмау мөһим).

Урнаштыру вакытында сертификацияләнгән җиһазлар каталогларына таянып эш итәргә кирәк.

Ял мәйданчыклары

155. Торак төзелеше территориясендә өлкән буын кешеләренә тыныч ял итү һәм өстәл уеннары өчен билгеләнгән ял мәйданчыклары оештыру мөмкин. Торак йортларның тәрәзәләреннән ял итү мәйданчыклары чикләренә кадәр ара 10 метрдан да ким булмаска, актив өстәл уеннары мәйданчыкларына кадәр – 25 метрдан да ким булмаска тиеш.

Ял мәйданчыгында төзекләндерү элементларының мәҗбүри исемлеге үз эченә ала: каты өслек төрләрен, газонлы мәйданчык өслеген тоташтыру элементлары, яшелләндерү, ял итү өчен эскәмияләр һәм өстәлләр, урналар (ким дигәндә, һәр эскәмиягә берәр), яктырту җиһазларын.

Мәйданчыкны каплауны плитә җәю рәвешендә проектларга киңәш ителә.

Ял итү мәйданчыклары һәм балалар мәйданчыклары бергә булганда балалар уеннары зонасында каты өслек урнаштыру киңәш ителми.

Парклар территорияләрендә үләндә ял итү өчен мәйданчыклар оештырылырга мөмкин.

Эт йөртү өчен мәйданчыклар

156. Этләрне йөртү өчен мәйданчыклар вәкаләтле органнар белән билгеләнгән тәртиптә килешенгән урыннарда урнаштырыла.

Этләрне урамда йөртү мәйданчыгы территориясендә төзекләндерү элементлары исемлеге: өслекләр төрләре, коймалар, эскәмияләр, урналар, экскрементларны утильләштерү өчен

контейнер, яктырту җайланмалары һәм мәгълүмати җиһазлар. Периметр буенча яшелләндерүне планлаштырырга мөмкин.
Этләрне йөртү өчен мәйданчыклар микрорайонның гомуми файдалану территорияләрендә яшел зоналардан читтәге буш урыннарда, метрополитен линияләренең техник зоналарында һәм гомумҗирлек магистральләрендә, беренче һәм икенче поясларны су белән тәэмин итү чыганакларының санитар
зонасыннан читтә 110 кВт көчәнештән артык булмаган электр тапшыру линияләре астында урнашырга мөмкин.
Торак билгеләнешендәге территорияләрдә урнашкан мәйданчыклар зурлыгы 400-600 кв. м чикләрендә кабул ителә, башка территорияләрдә - 800 кв.м. га кадәр, төзелеш барган очракларда, булган территориаль мөмкинлекләрдән чыгып, мәйданчыкларның зурлыгын киметергә мөмкин.
Мәйданчык чигеннән торак һәм җәмәгать биналары тәрәзәләренә кадәр ара 25 метрдан да ким булмаска тиеш, ә балалар учреждениеләре, мәктәпләр, балалар, спорт мәйданчыклары, ял мәйданчыкларына кадәр ара 40 метрдан да ким булмаска тиеш.
Мәйданчык коймасы, кагыйдә буларак, 1,5 метрдан да ким булмаган җиңел металл челтәрдән эшләнә.
Мәйданчык территориясендә файдалану кагыйдәләре язылган мәгълүмати стенд урнаштырылган булырга тиеш.
157. Йорт хайваннарының хуҗалары үз хайваннарының экскрементларын мөстәкыйль рәвештә җыю һәм утилләштерү эшен башкаралар.
Хуҗалары хайваннарның башка хайваннарга һәм кешеләргә куркыныч йогынтысын булдырмый калырга, шулай ук тирә-юньдәгеләр өчен санитар нормалар нигезендә тынычлыкны тәэмин итәргә, гамәлдәге санитар-гигиена һәм ветеринария кагыйдәләрен үтәргә тиеш.

Автомобильләр кую мәйданчыклары

158. Җирлек территориясендә түбәндәге төр мәйданчыклар була ала: автомобильләрне кыска вакытлы һәм озаклап саклау мәйданчыклары.
Автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакыт эчендә саклау урыннарында өслек төрләре: коймалар, чүп-чар өчен урналар яки контейнерлар, яктырту җиһазлары, мәгълүмат җиһазлары (күрсәткечләр).
Автотранспорт чараларын озак һәм кыска вакытлы саклау урыннарына керү юллары җәяүлеләр юлларының төп юнәлешләре белән кисешергә тиеш түгел.
Автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакытлы саклау урыны аша җәяүлеләрнең транзит юлларын оештыру рөхсәт ителми.
Автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакытлы саклау урыны калган территориядән киңлеге 3 метрдан да ким булмаган яшел үсентеләр полосасы белән аерылып торырга тиеш.

Кече архитектура формалары

159. Кече архитектура формаларын урнаштыру төзелеш, биналарны һәм корылмаларны реконструкцияләү һәм капиталь ремонтлау проект документлары, шулай ук төзекләндерү яки эскиз тәкъдимнәре проектлары нигезендә гамәлгә ашырыла.
Кече архитектура формаларын проектлаганда һәм сайлаганда сертификацияләнгән эшләнмәләр каталогларыннан файдаланырга киңәш ителә. Тарихи урыннар, җирлекнең үзәге, бистәдәге күп функцияле үзәкләр һәм зоналар өчен кече архитектура формалары шәхси проект эшләнмәләре нигезендә башкарылырга тиеш.
160. Кече архитектура формаларына карата төп таләпләр:
- архитектура һәм ландшафт тирәлегенең характерына, территорияне төзекләндерү элементларына туры килү;
- материалларның югары декоратив һәм куланылыш сыйфатлары булу, аларны, тышкы мохит йогынтысын исәпкә алып, озак вакыт дәвамында саклау;
- конструкциянең ныклыгы, ышанычлылыгы, иминлеге.

Тышкы реклама һәм мәгълүмат чаралары

161. Тышкы реклама һәм мәгълүмат урнаштыру чаралары. Тышкы реклама һәм мәгълүмат урнаштыру чаралары техник яктан төзек һәм эстетик яктан матур булырга тиеш.

Тышкы мәгълүмат чаралары, оешма турында элмә такталардан һәм режим турында табличкалардан тыш, вәкаләтле орган белән килештерелгән паспорт нигезендә урнаштырыла.

Тышкы реклама һәм мәгълүмат урнаштыручылар аларның торышын күзәтеп торырга, тышкы реклама һәм мәгълүмат чараларын урнаштыру урыннарын вакытында ремонтларга һәм җыештырырга тиеш.

Тышкы реклама һәм мәгълүматны аларга реклама яки мәгълүмати хәбәр язмыйча урнаштыру һәм эксплуатацияләү, мәгълүмат кырына зыян китерү, шулай ук тышкы реклама чараларын һәм мәгълүматны полиэтилен пленка һәм башка материаллар белән каплау рөхсәт ителми.

Реклама яки мәгълүмати конструкция хуҗасы территорияне төзекләндерүне һәм (яки) монтаждан (сүтүдән) соң фасадның тышкы кыяфәтен торгызуны өч тәүлек эчендә башкарырга тиеш.

Тышкы реклама һәм мәгълүмат урнаштыру чаралары, аларның фундамент блогы булганда, аның белән бергә сүтелергә тиеш.

Тышкы реклама һәм мәгълүмат чараларын урнаштырганда корылмаларга зыян китерү, шулай ук аларның бөтенлеген, ныклыгын һәм тотрыклылыгын какшату рөхсәт ителми.

Тышкы мәгълүматны урнаштыру чаралары түбәндәге төрләрдә булырга мөмкин:

- дивар конструкциясе;
- декоратив панно;
- консоль конструкциясе;
- түбә конструкциясе;
- витрина конструкциясе;
- оешма элмә тактасы;
- режим турында табличка;
- модульле конструкция;
- стела;
- щит конструкциясе;
- флаглы композиция;
-махсус конструкция.

Тышкы мәгълүматны урнаштыру чараларына гомуми таләпләр:

Тышкы мәгълүматны урнаштыру чараларын проектлау, әзерләү һәм урнаштыру Россия Федерациясе халыкларының мәдәни мирас объектлары (тарих һәм мәдәният һәйкәлләре) турында төзелеш нормалары һәм кагыйдәләре, Россия Федерациясе законнары таләпләренә, аларны саклау һәм куллану таләпләренә туры китереп башкарылырга тиеш.

Тышкы мәгълүмат чараларында мәгълүмат Россия Федерациясе дәүләт теле һәм Татарстан Республикасы дәүләт теле турындагы закон таләпләрен үтәп урнаштырылырга тиеш.

Ике һәм аннан да күбрәк тел куллану очрагында текстлар эчтәлеге һәм техник бизәлеше буенча тәңгәл булырга тиеш.

Гражданнар белдерүләрен, мәдәни һәм спорт чаралары турында афишаны урнаштыру

162. Белдерүләрне, мәдәни һәм спорт чаралары турында афишаны урнаштыру бары тик махсус тумбаларда гражданнар күпләп җыела торган урыннарда һәм җәяүлеләр зоналарында билгеләнгән щитларда һәм стендларда гына рөхсәт ителә.

Игъланнар өчен стендлар аерым торучы объектлар рәвешендә яки биналарда яки корылмаларда элмә такталар рәвешендә урнаштырыла ала.

VI. Коммуникацияләрне төзегәндә, ремонтлаганда, реконструкцияләгәндә җир эшләре башкаруга төп таләпләр

163. Җир казу яки юл капламаларын ачу (җир асты коммуникацияләрен сузу, реконструкцияләү яки ремонтлау, свай һәм шпунтка кадау, электр тапшыру линияләрен, элемтә баганаларын урнаштыру (алмаштыру), яктырту баганалары, грунтны планлаштыру, инженерлык эзләнүләре вакытында һәм башка эшләр) белән бәйле эшләр вәкаләтле орган тарафыннан бирелгән язма рөхсәт (җир эшләрен башкаруга ордер) булганда гына башкарыла.

164. Җирлек территориясен төзекләндерү белән бәйле җир, төзелеш һәм ремонт эшләрен оештыру һәм үткәрү тәртибе, җир эшләрен башкаруга ордер ясау һәм алу муниципаль хокукый актларда билгеләнгән таләпләр нигезендә башкарыла.

165. Яшел зоналарны бетерергә яки күчереп утыртырга туры килгәндә ул эшләр Башкарма комитет карары нигезендә башкарыла.

166. Җирлек юллары буенча хәрәкәтне вакытлыча чикләү яки туктату вәкаләтле орган тарафыннан юлның ике ягында заказчылар һәм эш башкаручылар, эшнең сроклары, карап чыгу мөмкин булган маршрутлар турында кирәкле барлык мәгълүматны үз эченә алган мәгълүмат щитын урнаштыру юлы белән мәҗбүри рәвештә бирелгән рөхсәт нигезендә гамәлгә ашырыла. Күрсәтелгән щитның рәвеше һәм эчтәлеге рөхсәт бирү буенча муниципаль хезмәт күрсәтүнең тиешле административ регламенты белән билгеләнә.

167. Яраклылык вакыты чыккан ордер буенча эш башкарылганда, җир эшләрен башкару рөхсәтсез дип танына.

VII. Уңайлы мохиткә аерым таләпләр

168. Торак мохитне төзекләндерү объектларын, урамнарны һәм юлларны, мәдәни-көнкүреш хезмәте күрсәтү объектларын проектлаганда өлкән яшьтәге кешеләр һәм инвалидлар өчен уңайлы мохиттән файдалану мөмкинлеген, әлеге объектларны өлкән яшьтәгеләр һәм инвалидлар хәрәкәт итә торган элементлар һәм техник чаралар белән тәэмин итүне күздә тотарга тәкъдим ителә.

Өлкән яшьтәге кешеләрне һәм инвалидларны йөртүгә ярдәм итә торган техник чараларны һәм җиһазларны проектлау, төзү, урнаштыру яңа төзелештә заказчы тарафыннан расланган проект документациясе нигезендә гамәлгә ашыру киңәш ителә.

VIII. Йорт хайваннарын һәм кошларны карап тоту

169. Йорт хайваннарын һәм кош-кортларны карап тоту өченче затларның хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен бозмаска тиеш, йорт хайваннарына һәм кошларына китерелгән зыян өчен җаваплылык гамәлдәге Россия Федерациясе законнарында билгеләнгән тәртиптә аларның хуҗаларыны йөкләнә.

170. Йорт хайваннары хуҗалары үз хайваннарының экскрементларын мөстәкыйль рәвештә җыюны һәм утилләштерүне тәэмин итәләр.

171. Авыл хуҗалыгы терлекләрен (сыер, сарык, кәҗә, дуңгызлар һәм башкалар) һәм кошларны тоту авыл җирлегендә яшәүчеләргә йорт яны участоклары булган шәхси йорт территориясендә рөхсәт ителә.

172. Барлык продукция бирүче хайваннар (мөгезле эре терлек, кәҗәләр, сарыклар, дуңгызлар, атлар) гражданнарның яшәү урыны буенча ветеринария учреждениеләрендә ел саен яңадан теркәлергә тиеш.

173. Йорт хайваннарын көтү җирле үзидарә органының норматив-хокукый акты белән билгеләнгән көтү урыннарында хуҗасы күзәтүе астында яки аның кушуы буенча башка затның күзәтүе астында рөхсәт ителә.

174. Йорт хайваннарын 7.00 сәгатьтән 23.00 сәгатькә кадәр урамда йөртү рөхсәт ителә. Башка вакытта урамда һәм торак йортлар ишегалларында тынлыкны тәэмин итү өчен хуҗалар чаралар күрергә тиеш.

175. Этләрне урамда йөртү, өч айга кадәрге эт балаларын һәм көчекләрне йөртү очракларыннан тыш, чылбыр (этне тотып торучы бүтән җайланма), муенчак һәм борынчак кулланып башкарылырга тиеш (әгәр алар махсус сумкада (контейнерда) яки аларны урамда йөртүче зат кулында булмаса). "Татарстан Республикасында йорт хайваннарын тотуның аерым мәсьәләләре турында" 2014 елның 7 мартындагы 16-ТРЗ номерлы

Татарстан Республикасы Законы белән билгеләнгән тәртиптә теркәлгән эт муенчагында аның идентификация номеры күрсәтелергә тиеш. Этләрне бәйдән ычкындырып йөртү торак пунктлардан читтә, шулай ук урамда йөрергә рөхсәт итүче билгеләр куелган урыннарда рөхсәт ителә.
176. Хуҗалар йорт хайваннары һәм кошлары тарафыннан тротуарларның, урамнарның, паркларның, газоннарның, балалар мәйданчыклары, скверларның, мәйданнарның, шулай ук торак йортларның подъездларының пычрануына юл куймаска тиеш. Эт, мәчеләр һәм башка вак хайваннарны урамда йөрткәндә, хуҗасы табигый яшәеш калдыкларын тулысынча җыюны тәэмин итә торган кирәк-яраклар булдырырга һәм аны үз вакытында контейнерларга ташларга тиеш.
177. Этне махсус урыннарда гына бәеннән ычкындырырга була. Махсус билгеләнгән мәйданчыклар булмаганда, җирле үзидарә органының норматив-хокукый акты белән билгеләнә торган буш урыннарда йөртү рөхсәт ителә.
178. Этләрне өйрәтү бары тик яхшы итеп әйләндереп алынган мәйданнарда яки җирлек территориясеннән читтә башкарыла ала.
179. Йорт хайваннарын юл буйлап бары тик тәүлекнең якты вакытында һәм юлның уң ягына якынрак итеп куып алып барырга мөмкин. Йорт хайваннарын асфальт түшәлгән юл буенча грунт юллары һәм сукмаклар булмаганда гына йөртергә мөмкин.
180. Урамнарда йорт хайваннарын караучысыз калдырганда, хуҗалары яшел үсентеләрне бозудан килгән зыянны, куып кертү өчен киткән чыгымнарны каплый.
181. Йорт кәҗәләре йорт яны территориясенең эчендә генә яки хуҗалары күзәтүе астында көтүлекләрдә асралырга тиеш.
182. Рөхсәт ителми:
- малларны балалар һәм спорт мәйданчыкларында, пляжларда, белем бирү һәм медицина оешмалары территорияләрендә йөртү;
- йорт хайваннарын гражданнарның күпләп ял итү урыннарында урнашкан пляжларда йөртү һәм аларны сулыкларда коендыру;
- тыючы язулар булганда хайваннарны учреждениегә кертү;
- торак пунктлар территориясендә хайваннар һәм кошларны караучысыз калдыру;
- хайваннарның хәрәкәтен контрольдә тота алмаган һәм урамда йөргәндә агрессив тәртибен чикли алмаган затлар, шулай ук яше яки сәламәтлеге аркасында хайваннарның хәрәкәтен контрольдә тота алмаган затлар хайваннарны урамда йөртергә тиеш түгел;
- 14 яшькә җитмәгән затлар тарафыннан этләрен, кечкенә этләрне йөртү очракларыннан тыш, урамда йөртү;
- йорт хайваннарын һәм кошларын балкон, лоджияләрдә, торак йортларның гомуми файдалану урыннарында (чиктәш фатирлар коридорлары, баскыч, чарлак, подвал һәм башка ярдәмче биналарда) даими асрау;
- йорт хайваннарының махсус билгеләнгән урыннардан тыш җирләрдә булуы (чаралар (күргәзмәләр һ.б.) үткәрү урыннарыннан тыш).
183. Йорт хайваннары һәм кош хуҗаларының бурычлары:
-хайван авыруларын кисәтү, терлекчелек продуктларының ветеринария-санитария таләпләренә җавап бирүен тәэмин итү, әйләнә-тирә мохитнең терлекчелек калдыклары белән пычрануына юл куймау, шулай ук ел саен яңадан теркәлү чорында мәҗбүри дәвалау-профилактика чараларын үткәрү;
- хайваннарның асралу урынын даими контрольдә тоту;
- хайваннар чирләгәндә һәм үлгәндә, үзләрен сәер тотканда кичекмәстән ветеринария белгечләренә хәбәр итәргә кирәк. Алар килеп җиткәнче авыру хайваннарны башкаларыннан аерып ябу зарур;
- ветеринария белгечләре таләбе буенча диагностика тикшеренүләре үткәрү, саклану прививкалары ясау һәм дәвалау-профилактика эшләре өчен хайваннарны бирергә.
184. Үлгән терлекләрне күмү махсус билгеләнгән урында махсуслаштырылган оешма тарафыннан башкарыла.
185. Үз территорияләрендә саклаучы этләре булган оешмаларның бурычлары:

- этне гомуми нигезләрдә теркәргә;
- этләрне ныклы бәйдә тотарга;
- килүчеләрнең хайваннар янына үтеп керү мөмкинлеген булдырмаска;
- территориягә кергәндә кисәтү язуы булган очракта этләрне эш беткәннән соң яки гомуми файдаланудагы территориядә генә бәйдән ычкындырырга.

186. Җәмәгать урыннарында булган күзәтүчесез хайваннар ауланырга тиеш.

187. Күзәтүчесез хайваннарны аулау җирле үзидарә органнары белән төзелгән килешү буенча махсуслаштырылган предприятие яки башка зат тарафыннан башкарылырга мөмкин.

188. Караучысыз хайваннарны аулау буенча чараларны гамәлгә ашыру хайваннарга карата кешелекле мөнәсәбәт һәм иҗтимагый әхлак нормаларын үтәү принципларына нигезләнә.

189. Рөхсәт ителми:
- суд карарыннан башка фатирлардан һәм шәхси йортлардан хайваннарны тартып алу;
- кибет, даруханәләр, коммуналь хезмәт күрсәтү предприятиеләре һ.б. янында этләрне бәйдән ычкындыру;
- ветеринар органнар киңәшеннән башка алдавычлар һәм башка аулау чаралары куллану.

IX. Кагыйдәләр үтәлешен контрольдә тоту

190. Физик һәм юридик затлар, вазыйфаи затлар җирлек территориясен төзекләндерү буенча әлеге кагыйдәләр белән билгеләнгән таләпләрне үтәүне тәэмин итәргә тиеш.

191. Әлеге кагыйдәләрне бозган өчен административ хокук бозулар турында Татарстан Республикасы кодексы нигезендә (федераль законнарда һәм Россия Федерациясенең башка норматив хокукый актларында каралган нормаларны һәм кагыйдәләрне үз эченә алган, аларны үтәмәгән өчен административ хокук бозулар турында Россия Федерациясе Кодексы нигезендә җаваплылык билгеләнгән нигезләмәләрдән тыш) җаваплылыкка тартыла.

192. Төзекләндерү өлкәсендәге закон таләпләрен һәм муниципаль хокукый актларны үтәмәгән яки тиешенчә үтәмәгән өчен җаваплылыкка тарту әлеге таләпләрне үтәүдән һәм җибәрелгән җитешсезлекләрне бетерүдән азат итми.